

**BRABANTS
BODEM** | PROJECT IN
VAN
GOGH
NATIONAAL
PARK

BRABANTS BODEM | PROJECT IN VAN GOGH NATIONAAL PARK

Werkplan 2023 – 2024

Inhoudsopgave

1.	Brabants Bodem	4
	Een nieuw partnerschap: ambities en doelen	4
	Aan de slag: werkplan Brabants Bodem 2023-2024	4
	Strategiedag 2022	4
2.	Bestuurlijke en organisatorische opzet	6
3.	Deelprojecten	7
	Onderlinge samenhang deelprojecten	7
	Rol en positie Brabants Bodem	7
	Voortgang uitvoering	9
	Werkgebied Brabants Bodem	10
	a. Brabantse Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij (BBM)	10
	b. Duurzame gronduitgifte	12
	c. Agroforestry	12
	d. Ecosysteemdiensten	13
	e. Initiatieven uit de samenleving	14
	f. Landschapslabel	14
	g. Gebiedsinitiatieven	15
	h. Stimuleren van nieuwe manieren van werken	15
	i. Duurzame intensieve (plantaardige) teelten	15
	j. Monitoring biodiversiteit	16
	k. Communicatie	16
	l. Vrije ruimte	17
4.	Afgeronde projecten	18
	Gebiedsanalyse	18
	Living lab – Panorama Brabant 2050	18
	Zonne-energie op daken	18
5.	Zo werken we samen	19
	a. Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland (IBP-VP): kaders en doelen	19
	b. Van Gogh Nationaal Park in ontwikkeling (Van Gogh NP)	19
	c. LIFE IP	20
6.	Waar staan we eind 2024?	21
	Leren door doen, concreet en zichtbaar	21
	Partnerschap voor impact	21
	Nieuwe manier van werken	21
7.	Het uitvoeringsteam Brabants Bodem	23
8.	Begroting werkplan 2023-2024	24
9.	Governance Brabants Bodem	28
	Stuurgroep	28
	Dagelijks Beraad	29

Rol provincie Noord-Brabant	29
Projectmanager Brabants Bodem	29
Uitvoeringsteam	30
Reflectie en inspiratie	30
10. Organisatorische en financiële risico's	31
Bijlage 1 – Uitvoeringskosten Brabants Bodem	32
Bijlage 2 – Governance Van Gogh NP	33
Bijlage 3 - Opbrengst en vervolg Strategiedag	34

1. Brabants Bodem

Een nieuw partnerschap: ambities en doelen

Brabants Bodem biedt een nieuw perspectief voor agrarische ondernemers en de maatschappij in het Van Gogh Nationaal Park. In Brabants Bodem draait het om het verbinden van de agrarisch ondernemers en de natuur- en landschapskwaliteit in het gebied. Hoe zorgen we dat de boeren een goed inkomen verdienen, de bodem vitaal is, kringlopen zijn gesloten en de landbouw duurzaam en circulair is? In het Van Gogh Nationaal Park sluiten agrariërs en de maatschappij een nieuw partnerschap; zo werken we samen aan een gezond en leefbaar gebied waar de (voedsel)productie in evenwicht is met het maatschappelijk belang en de toekomstige generaties die ook graag agrarisch ondernemer willen worden.

In het projectplan 'Brabants Bodem: een nieuw partnerschap in het Van Gogh NP' staan ambitie, strategie, partners en beoogde prestaties en activiteiten voor 2019 – 2024 op hoofdlijnen beschreven. U kunt dit uitgebreide projectplan [hier](#) nalezen.

Brabants Bodem staat voor de missie van het Van Gogh NP, namelijk het samen werken aan een aantrekkelijk, waarde(n)vol en toekomstbestendig landschap in het Van Gogh NP. Brabants Bodem haakt primair aan op de ontwikkellijn 'Landbouw & Voedselproductie' van Van Gogh Nationaal Park. Uiteraard is er ook samenhang met de andere drie ontwikkellijnen, in de uitwerking en uitvoering van Brabants Bodem leggen we steeds die verbindingen. In onderstaand overzicht (figuur 1) zijn de ambities en doelen van Brabants Bodem schematisch weergegeven. Dit zijn de handvatten voor de uitwerking van het werkplan.

Aan de slag: werkplan Brabants Bodem 2023-2024

In dit werkplan 2023 geven we aan waar we staan en wat we de komende jaren gaan doen om de ambities van Brabants Bodem te realiseren. Het werkplan 2023-2024 is daarmee een actualisatie en verdere uitwerking van de drie voorgaande plannen. Het beschrijft de concrete projecten en resultaten voor 2023 en geeft een doorkijk naar de laatste twee jaar in de looptijd van Brabants Bodem. Daarbij zijn ook de benodigde financiële middelen in kaart gebracht. Op basis van dit werkplan stuurt de Stuurgroep op hoofdlijnen en besluit zij over de inzet van financiële middelen.

Voor het uitvoeringsteam geeft het werkplan aan de ene kant kaders en aan de andere kant de ruimte waarbinnen ze in het gebied met alle betrokken partijen aan de slag kunnen gaan. Het uitvoeringsteam werkt dynamisch. Dat betekent dat het werkplan niet in beton gegoten is. Mogelijk vallen er projecten af of levert de zoektocht naar verbindingen met andere partijen en initiatieven nieuwe, kansrijke projecten op. Deze wijzigingen worden tussentijds voorgelegd aan het Dagelijks Beraad en indien nodig aan de Stuurgroep.

Een transitie vraagt meer dan een optelsom van projecten. Om te borgen dat het geheel van projecten bijdraagt aan de gewenste transitie toetsen we projecten op hun bijdrage aan de drie ambities binnen Brabants Bodem. Deze zijn de meetlat om te bepalen of een project(idee) voldoende bijdraagt aan de ontwikkeling waar Brabants Bodem voor staat. Dit gebeurt bij het op- en vaststellen van dit en volgende werkplannen en de uitvoering daarvan. Daarnaast is het van belang om projecten die buiten Brabants Bodem worden opgepakt maar wel bijdragen aan de doelen, te verbinden aan de ontwikkelingen binnen Brabants Bodem en andersom: de ontwikkelingen binnen Brabants Bodem te verbinden met die erbuiten. Uitvoeringsteam, Dagelijks Beraad en Stuurgroep hebben daarin allen hun eigen rol (zie hoofdstuk 2).

Het jaar 2023 is het vierde van Brabants Bodem. De eerste resultaten hebben zich aangediend en we hebben steeds beter zicht op hoe de resultaten van de komende jaren er uit gaan zien. Dit werkplan geeft per deelproject zowel de bereikte resultaten als de voorgenomen activiteiten en beoogde prestaties weer. U heeft als lezer zo steeds een compact totaalbeeld van het desbetreffende deelproject.

Strategiedag 2022

In juni 2022 hebben we een strategiedag belegd met alle partners, bestuurlijk en ambtelijk, waarop we de tussenbalans opgemaakt hebben, maar vooral ook vooruitgekeken hebben: welke impact hebben we met Brabants Bodem, en wat staat ons in de resterende jaren nog te doen om die impact zo groot mogelijk te maken? De dag is met een brede groep betrokkenen voorbereid. Uit de discussies en gesprekken kwamen drie belangrijke zaken naar voren waar het uitvoeringsteam zich over gebogen heeft in de tweede helft van 2022: de mate waarin Brabants Bodem 'beklijft' en impact heeft, een evaluatie van het deelproject Duurzame gronduitgifte, en de betrokkenheid van verschillende groepen boeren binnen Brabants Bodem. De uitkomsten hiervan zijn in de verschillende bestuurlijke overleggen besproken. Een uitgebreider verslag van de dag met bijbehorende actiepunten is te vinden in bijlage 3.

**BRABANTS
BODEM**

PROJECT IN
VAN GOGH
NATIONAAL
PARK

MISSIE

Brabants Bodem in Van Gogh NP

Wij werken samen aan een aantrekkelijk,
waardevol, toekomstbestendig landschap in VGNP

AMBITIE

> We verbinden het verbeteren van de kwaliteit van het landschap, bodem, water en biodiversiteit aan een beter inkomen voor de agrariër.

> Als partners in het partnerschap Brabants Bodem (o.a. vier overheden) werken we slim, structureel en gelijkwaardig samen.

> De inwoners van het Van Gogh NP (h)erkennen de waarde van producten en diensten van het landschap en zijn daar trots op.

DOEL

We werken aan het verbeteren van de toekomstbestendigheid van de (voedsel)productie in VGNP door het palet van verdienmodellen te vergroten.

Door samen te werken vergroten we de impact van het project, door zowel te belonen, instrumenten te stapelen, belemmeringen weg te nemen en te werken aan een gebiedsgerichte aanpak, gevoed door ondernemerschap.

Door een aantrekkelijk landschap versterken we recreatie en beleving.

We werken aan een klimaat-robuster landschap, zodat CO2 opslag, een slimmere waterhuishouding en hernieuwbare energie realiteit zijn.

We verbeteren de samenwerking tussen gebieds-partners, waardoor er meer begrip komt voor elkaars belangen. We werken samen in een intensief netwerk, consistent voor de toekomst.

We werken aan een betere relatie tussen producent en consument, wat resulteert in een betere prijs voor de agrariër of nieuwe financieringsstromen uit ecosystemendiensten.

We versterken de kwaliteit van natuur en milieu in het agrarisch landschap door o.a. groenblauwe dooradering in te zetten, waardoor de bijdrage van de agrariër in het Natuurnetwerk Brabant vergroot.

Negatieve effecten op natuur- en milieukwaliteit vanuit de landbouw zijn verminderd.

Figuur 1 - Missie, ambities en doelen voor Brabants Bodem.

2. Bestuurlijke en organisatorische opzet

Brabants Bodem is een uitvoeringsproject. Om efficiënt en effectief te kunnen werken is er een uitvoeringsorganisatie die ons helpt focus te houden, draagkracht te vinden en mogelijkheden schept voor intensieve samenwerking met organisaties, ondernemers en bewoners in het gebied.

Brabants Bodem werkt met een gelaagde uitvoeringsorganisatie. Het uitvoeringsteam voert onder leiding van de projectmanager regie over de deelprojecten en is daadwerkelijk uitvoerend bezig. Het Dagelijks Beraad is vanuit de stuurgroep het 'dagelijks bestuur' en handelt namens de stuurgroep. Het is het eerste aanspreekpunt voor de projectmanager. Deze rapporteert aan het Dagelijks Beraad dat op haar beurt rapporteert aan de Stuurgroep. De Stuurgroep is samengesteld uit bestuurders en is eindverantwoordelijk voor de voortgang van Brabants Bodem. Halverwege het project reflecteren we op een Strategiedag op de koers van Brabants Bodem (heeft in 2022 plaatsgevonden, zie bijlage A). Aan het einde van het project organiseren we een bijeenkomst waarin de resultaten van Brabants Bodem over het voetlicht komen en we daarover van gedachten wisselen met het netwerk van Brabants Bodem.

In hoofdstuk 9 staan de verdere governance en de uitvoeringsorganisatie beschreven.

Zoals aangegeven werkt het uitvoeringsteam dynamisch. Indien er kleine wijzigingen zijn die passen binnen de begroting van het desbetreffende deelproject of de beschikbare vrije ruimte, dan valt dit onder verantwoordelijkheid van de projectmanager Brabants Bodem. Hij informeert het Dagelijks Beraad hierover. Het opstarten van nieuwe deelprojecten of wijzigingen die vragen om aanpassing van de begroting legt de projectmanager voor aan het Dagelijks Beraad. Deze stelt ze vast of besluit bij majeure wijzigingen ze voor te leggen aan de Stuurgroep.

Mede gelet op de ontwikkelingen bij het deelproject Brabantse Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij (zie deelproject A, hst. 3) houden we in 2023 de governance van Brabants Bodem tegen het licht en stellen deze waar nodig bij. Ook gaan we daarbij na of Brabants Bodem een vervolg moet krijgen / verlengd moet worden en wat daarvan dan de opzet zou moeten zijn.

3. Deelprojecten

Het uitvoeringsteam Brabants Bodem (zie ook hst. 7) werkt met deelprojecten, die ieder op zich bijdragen aan de doelen van Brabants Bodem (zie hoofdstuk 1). Van de deelprojecten die we in 2020 startten zijn de Gebiedsanalyse, 'Zon op boerendak' en het Living Lab Panorama Brabant 2050 inmiddels afgerond. In 2021 en 2022 zijn we met een aantal nieuwe deelprojecten gestart, onder andere gebaseerd op uitkomsten van de gebiedsanalyse. Daarmee krijgt Brabants Bodem steeds meer de beoogde breedte met betrekking tot sectoren en projectgebied. In 2023 willen we deze volledig hebben, met name door verdere inzet op plantaardige teelten en door op het aspect verbinding met de maatschappij en met de consument betekenisvolle stappen te zetten. Rond de Biodiversiteitsmonitor en Ecosysteemdiensten brengen we verdieping aan. Steeds leggen we verbindingen met andere relevante projecten die primair buiten Brabants Bodem worden opgepakt, maar die ook bijdragen aan de doelen van Brabants Bodem. Dit hoofdstuk schetst voor ieder deelproject kort wat de stand van zaken is en wat we het komend jaar (en waar relevant daarna) willen bereiken.

Onderlinge samenhang deelprojecten

De deelprojecten beslaan ieder een gedeelte van de scope van Brabants Bodem en leveren zo ieder een bijdrage aan één of meer van de doelen van Brabants Bodem. Tabel 1 geeft dit weer. We groeperen de deelprojecten hierna op basis van deze samenhang.

Rol en positie Brabants Bodem

De rol en positie van Brabants bodem verschillen per deelproject. Deze rol hangt samen met de mate waarin het project bijdraagt aan de kerndoelen van Brabants Bodem en de mate waarin andere partijen zich inzetten voor een project en zo in feite (mede) bijdragen aan het realiseren van de doelen van Brabants Bodem. We maken daarbij een driedeling:

- A.** Brabants Bodem is trekker en verantwoordelijke voor het project. Dit zijn belangrijke projecten voor Brabants Bodem die we zelf oppakken om zeker te stellen dat hun bijdrage aan onze doelen gerealiseerd wordt.
- B.** Projecten die belangrijk zijn voor Brabants Bodem maar waar anderen al veel inzet op plegen. Brabants Bodem is meer of minder intensief betrokken en geeft mede vorm aan het resultaat van deze projecten.
- C.** Projecten die weliswaar belangrijk zijn voor Brabants Bodem, maar waar de aanpak en opzet grotendeels buiten de directe invloed van Brabants Bodem liggen. Het is vooral belangrijk te makelen en te schakelen met deze projecten om er zo voor te zorgen dat zij bijdragen aan de doelen van Brabants Bodem.

Bij de deelprojecten hierna geven we steeds aan om welk van deze drie typen projecten het gaat, met daarbij uiteraard de kanttekening dat de overgangen tussen de drie typen minder scherp zijn dan de omschrijvingen willen doen geloven.

De deelprojecten staan niet op zichzelf, ze hebben onderling veel dwarsverbanden. De systematiek van de biodiversiteitsmonitor wordt gebruikt bij duurzame gronduitgifte en ecosysteemdiensten. De beloning van die diensten (o.a. carbon credits) draagt bij aan het verwaarden van de prestaties op de biodiversiteitsmonitor. En het toepassen van agroforestry leidt weer tot betere prestaties op de biodiversiteitsmonitor. Bij de verdere invulling en uitvoering van de deelprojecten zijn we steeds op zoek naar dit soort onderling versterkende dwarsverbanden. Ook benutten we mogelijkheden om de impact van Brabants Bodem buiten Van Gogh NP en/of op de langere termijn te versterken, bijvoorbeeld door de systematiek van KPI's een positie te laten spelen in beleidsvorming en -toepassing.

Tabel 1 - Bijdrage deelprojecten aan doelstellingen Brabants Bodem. De kleurschakering correspondeert met fig. 1.

Deelprojecten	Rol en positie Brabants Bodem	We verbinden het verbeteren van de kwaliteit van het landschap, bodem, water en bio-diversiteit aan een beter inkomen voor de agrariër.	Als partners in het partnerschap Brabants Bodem (o.a. vier overheden) werken we slim, structureel en gelijkwaardig samen.	De inwoners van het Van Gogh NP i.o. (h)erkennen en erkennen de waarde van producten en diensten van het landschap en zijn daar trots op.
a) Biodiversiteitsmonitor	A			
b) Duurzame gronduitgifte	B			
c) Agroforestry	A			
d) Ecosysteemdiensten	A			
e) Initiatieven uit de samenleving	B			
f) Markt: retail en consument	A			
g) Monitoring biodiversiteit	A			
h) Duurzame intensieve teelten	A			
j) Gebiedsinitiatieven en -trajecten	C			
g) Nieuwe manieren van werken	B			
h) Communicatie	A			
i) Vrije ruimte	-			

Voortgang uitvoering

Dit is inmiddels het derde werkplan van Brabants Bodem. Het geeft een beeld van de uitvoering, dat we steeds actualiseren, bijpunten en scherp(er) stellen. Met de voortschrijdende uitvoering geven we per deelproject de bereikte resultaten weer. Zo ontstaat ook een beeld van de mate waarin de uitvoering op koers ligt (inhoud, tijd, budget). In onderstaande tabel geven we hiervan een overzicht.

Deelprojecten	Inhoud	Tijd	Budget
a) Biodiversiteitsmonitor	++	+	+ ¹
b) Duurzame gronduitgifte	+	0	++
c) Agroforestry	+	0	++
d) Ecosysteemdiensten	0	+	+
e) Initiatieven uit de samenleving	++	+	+ ²
f) Landschapslabel	0	0	+
g) Monitoring biodiversiteit	++	+	+ ²
h) Duurzame intensieve teelten	0	+	+ ²
j) Gebiedsinitiatieven en -trajecten	0	+	+ ²
g) Nieuwe manieren van werken	0	n.v.t.	n.v.t.
h) Communicatie	+	+	+ ²
i) Vrije ruimte	n.v.t.	n.v.t.	++

Tabel 2 - Voortgang deelprojecten

¹Voor de BBM is via het Versnellingsfiche Transitie Landelijk Gebied extra budget beschikbaar gekomen (€13,5 mln.)

²Het budget is opgehoogd (zie verderop).

Inhoud:

- ++ extra resultaat gerealiseerd
- + beoogd resultaat gerealiseerd / in zicht
- 0 aandacht nodig om beoogd resultaat te halen
- beoogd resultaat niet haalbaar/gehaald

Tijd:

- + op schema
- 0 aandacht nodig
- ✓ afgerond

Budget:

- ++ nog ruimte voor extra resultaat
- + binnen budget
- budget overschreden

Werkgebied Brabants Bodem

In de projecten waar agrarische ondernemers (kunnen) deelnemen of waar het gaat om betrokkenheid van Brabants Bodem bij andere projecten hanteren we als primair werkgebied de gemeenten die geheel of gedeeltelijk binnen de globale begrenzing van Van Gogh Nationaal Park liggen, ongeacht de mate en wijze van betrokkenheid van deze gemeenten bij Van Gogh Nationaal Park. Agrarische bedrijven of projectinitiatieven die geheel of gedeeltelijk binnen de gemeenten liggen kunnen deelnemen aan projecten binnen Brabants Bodem. Onderstaand kaartje geeft aan om welke gemeenten het gaat. Het is onze ambitie om de resultaten van deelprojecten Brabant-breed (en zo mogelijk daarbuiten) toepasbaar te maken. Dit kan zowel in de vorm van uitbreiding van een deelproject naar een groter gebied (in Brabant) als dat er 'zusterprojecten' buiten Brabants Bodem ontstaan. De BBM is een voorbeeld van uitbreiding naar heel Brabant, en in het deelproject ecosysteemdiensten werken we samen met zusterprojecten, zoals Van Gogh NP Groen Dooraderd. Vanuit het uitvoeringsteam is er een link naar het agrarisch water- en klimaatbeheer in Van Gogh NP dat uitgevoerd wordt door de agrarische collectieven.

Figuur 3 – Gemeenten in Van Gogh NP.

a. Brabantse Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij (BBM)

Trekker: Dorieke Goodijk (a.i.)¹

Projectteam: Carlo Braat, Martin Bouwman, Joep van Overbeek

Aanvullend: Marjon Krol (ZLTO).

Totaal budget tot 2025: €4.092.155

Budget 2023-2024: €402.763

Bereikte resultaten

De Brabantse Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij (BBM) is *het* toonaangevende project van Brabants Bodem en de Biodiversiteitsmonitor in Nederland. In 2021 hebben we alle voorbereidingen voor het op volle kracht uitvoeren van het project afgerond. In 2021 namen 191 melkveehouders deel aan de BBM. In 2022 vond hun eerste uitbetaling plaats over 2021. In 2022 kwamen er 145 deelnemers bij. Dat betekent dat hun 0-scores zijn berekend voor de 13 indicatoren die die BBM telt, hun prognose hebben gemaakt voor de scores in de komende drie jaar en er is een module gebouwd voor de verwerking van de benodigde gegevens. De agrarische collectieven verzorgen de uitvoering en de betaling aan de deelnemers en hebben hiervoor een subsidie toegekend gekregen.

Voor de verwaarding van de BBM score zijn naast de beloning vanuit de subsidieregeling door ieder van de projectpartners toezeggingen gedaan. Op dit moment ontvangen deelnemers aan de BBM op basis van hun score voordeel bij de gunning van pachtgronden van de provincie Noord-Brabant en waterschap de Dommel en Aa en Maas. Ook heeft de BBM een plek gekregen in de handreiking voor de provinciale handreiking voor het

¹ De genoemde personen in deze paragraaf zijn lid van het uitvoeringsteam (zie hst. 7), tenzij anders is aangegeven.

beoordelen van natuurinclusieve bedrijven die gebruik willen maken van de uitzonderingsmogelijkheid in het stallenbesluit voor strotallen.

In 2022 hebben we de volgende mijlpalen bereikt:

- In 2022 heeft de evaluatie van de BBM plaatsgevonden, met de eerste 191 ondernemers die de hele cyclus van inschrijven, KPI-scores berekenen en uitbetaling doorlopen hebben. De deelnemers zijn erg enthousiast over de systematiek en de rol van de agrarische collectieven. 81% van de deelnemers past de bedrijfsvoering aan en heeft meer inzicht gekregen in de doelen en hun eigen score daarop. Er zijn acht aanbevelingen geformuleerd die terugkomen in de opschaling van het project in 2023 en 2024;
- In januari 2022 heeft het (digitale) symposium 'Groener boeren verdient beter!' plaatsgevonden, waarbij diverse BBM-partners betrokken waren (o.a. FrieslandCampina, Agrifirm en de Provincie Noord-Brabant). Focus lag bij informeren en uitnodigen om te komen tot financieringsvormen voor de BBM na 2024;
- Provincie NB en de Brabantse Waterschappen hebben eind 2021 voor 2022 een financiële toezegging gedaan (resp. €900.000 en €120.000) om het aantal deelnemers te kunnen uitbreiden in 2022. Voor de uitbreiding hebben we financieel en organisatorisch aansluiting gezocht bij o.a. de provinciale programma's Natuurinclusieve landbouw, Natuur, Water, Groenblauwe Gebiedsgerichte aanpak en het Landelijk Programma Natuur, vanwege gedeelde ambities en doelstellingen.
- Het Louis Bolk-instituut heeft in 2022 een onderzoek uitgevoerd naar de samenhang tussen de verschillende Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's) en de beleidsdoelstellingen. Uit het onderzoek blijkt dat er sprake is van een sterke samenhang tussen de indicatoren en de beleidsdoelstellingen;
- De agrarische collectieven hebben verschillende kennissessies georganiseerd voor nieuwe deelnemers over BBM-gerelateerde thema's: uitzonderingsregeling NIL stallenbesluit, omschakelen naar biologische landbouw, provinciale pachtgrond en voorrang met een goede BBM-score. De sessies zijn heel goed bezocht;
- Meat Concepts heeft in opdracht van Brabants Bodem, Provincie Noord-Brabant en Staatsbosbeheer een haalbaarheidsonderzoek uitgevoerd naar mogelijkheden voor een KPI-set voor de grondgebonden vleesveehouderij (zoogkoeien, schapen). Het resultaat is een rapport met een voorstel voor een set van 12 KPI's die geschikt zijn voor deze sector;
- Brabants Landschap heeft in 2022 aangegeven om in 2023 in drie regio's van start te gaan met groepen melkveehouders met wie zij een relatie heeft middels pacht of inscharing van vee. De BBM zal daar een belangrijke rol spelen.

Waar staan we eind 2024?

In 2022 is het aantal BBM-deelnemers gegroeid naar 345. We willen het aantal deelnemers aan de BBM in 2023 uitbreiden met 100-150 melkveehouders die gedurende vijf jaar beloofd gaan worden. In 2024 wordt een laatste uitbreiding voorzien om uiteindelijk 600-700 deelnemende melkveehouders te hebben in Brabant. De uitbreiding wordt zowel binnen als buiten het Van Gogh NP gezocht. De huidige 345 deelnemers kunnen nog twee jaar extra een beloning ontvangen, zodat alle deelnemers uiteindelijk maximaal vijf jaar beloofd zijn voor hun scores op de BBM.

Ook in kwetsbare gebieden breiden we uit: inzet is om de melkveehouders die in deze gebieden zitten extra te belonen bij een goede score op de BBM met een verhoging van €5.000-€10.000 per jaar. Daarnaast is kennisuitwisseling tussen de deelnemers van belang. We werken aan verdere onderbouwing en borging van de KPI's, het uitbreiden van beloningsmogelijkheden en de samenwerking met partners. De uitbreiding is mogelijk met de extra middelen van het Ministerie van LNV.

In 2023 starten we met een pilot voor de andere graasdierhouderijsectoren (o.a. zoogkoeien, schapen), hokdieren (pluimvee en varkens) en plantaardige sectoren. Dat laatste wordt opgepakt in het deelproject intensieve teelten (zie deelproject i).

Vanuit onze ervaring nemen leden van het projectteam deel aan diverse gremia in en buiten Brabant, waar het werken met KPI's in beleid aan de orde komt.

In 2022 stond het vergroten van de beloning, naast de tijdelijke financiële beloning vanuit het project, centraal. Eind 2023 hebben we een analyse gemaakt of een of meerdere Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's) van de Biodiversiteitsmonitor of het totale pakket kunnen leiden tot structurele verdienmogelijkheden voor melkveehouders. Dit in aansluiting op de specifieke doelstellingen van partnerpartijen. Die vertalen dan een score (op één of meer KPI's dan wel de totaalscore) naar verdienmogelijkheden (betere prijzen, minder kosten) voor veehouders. Hiermee versterken we de beloningsmogelijkheden via de biodiversiteitsmonitor en leggen we een koppeling tussen ecosysteemdiensten (gekoppeld aan KPI's) en verdienmogelijkheden, een unicum voor Nederland.

Nu het project goed is ingebed willen we binnen de groep deelnemers meer verbinding creëren: vanuit die gezamenlijkheid enthousiasme en schuwung bewerkstelligen in het realiseren en verbeteren van de duurzaamheidsprestaties. Dat heeft dan weer een enthousiasmerende uitstraling naar collega melkveehouders die (nog) niet deelnemen.

Vanuit de BBM werken we als Brabants Bodem samen met Wij.land, Living Lab Fryslan en De Natuurverdubbelaars om de kosten-baten analyse van regeneratieve melkveehouderij in het kader van 'Onder

de streep' verder te ontwikkelen, het instrument gebruiksvriendelijker te maken onder een brede groep melkveehouders bekend te maken. Hiervoor is aanvullend budget vanuit LNV beschikbaar.

b. Duurzame gronduitgifte

Trekker: Nieuwe trekker

Projectteam: Carlo Braat

Totaal budget tot 2025: € 44.600

Budget 2023-2024: € 15.000

Bereikte resultaten

In 2020 zijn de eerste contouren voor dit deelproject geschetst, meerdere gemeenten uit Van Gogh NP hebben de ambitiestatement Duurzame gronduitgifte ondertekend. De provincie Noord-Brabant en het Groen Ontwikkelfonds Brabant (GOB) werken hierin samen met een groeiend aantal gemeenten, waterschappen en bedrijven. Er is een [handreiking duurzame gronduitgifte](#) beschikbaar. De BBM-score is gekoppeld aan de duurzaamheidsscore van de Provincie, het instrument waarmee de inspanningen van agrarisch ondernemers op het gebied van water, natuur en bodem wordt meegewogen in de pachtprijs. In 2021 hebben we gewerkt aan het versterken en uitbreiden van de staande aanpak via o.a. gemeenten, TBO's (Staatsbosbeheer, Brabants Landschap, Natuurmonumenten) en andere grote grondeigenaren, onder andere via het webinar 'Brabants Bodem: meerwaarde voor gemeenten in Van Gogh NP' ([hier](#) terug te zien).

Samen met TBO's richten we ons op de wederkerige belangen van met name grondgebonden veehouderij, een vorm van agrarische bedrijfsvoering die zich goed verhoudt tot de opgaven in het natuurnetwerk en het beheer van bepaalde natuurgronden (kruiden- en faunairijk grasland) binnen het natuurnetwerk. Zo stimuleren we ondernemers en beheerders om te kijken naar de gehele bedrijfsvoering van de pachter/grondgebruiker, zowel binnen als buiten het natuurnetwerk. We zetten in op het belonen van melkvee- en vleesveeouders met goede scores op de BBM of soortgelijk instrument (vleesvee) met duurzame pacht (langjarig) met toegang tot gronden en hoogte van de pacht.

Waar staan we eind 2024?

In 2023 blijft Duurzame gronduitgifte onderdeel van Brabants Bodem. In het voorjaar van 2023 (maart-april) organiseren we een symposium over nieuwe vormen van grondbezit, samen met Biodiversity in Business, in het kader van ondersteuning van agrarische ondernemers die meer grond onder hun bedrijf nodig hebben. Hierbij denken we aan Aardpeer, Lenteland en het ONNB.

In tegenstelling tot wat eerder beoogd was in dit project zijn gemeenten beperkt betrokken bij de uitrol, maar terreinbeherende organisaties des te meer. In 2023 willen we hier verder op inzetten.

c. Agroforestry

Trekker: Jacomien den Boer

Projectteam: Jan Buys

Aanvullend: Judith van der Bruggen (gebiedsonderneming Duinboeren & Maatschappij), Piet Rombouts (Agroforestry Netwerk Brabants).

Totaal budget tot 2025: € 480.600

Budget 2023-2024: €314.848

Bereikte resultaten

In 2021 hebben we via een Europese aanbesteding de Gebiedsonderneming Duinboeren & Maatschappij en het Agroforestry Netwerk Brabant (GDM/ANB) opdracht gegeven dit project uit te voeren. In 2022 zijn de eerste beplantings- en bedrijfsplannen opgeleverd en de eerste bomen aangeplant. In september 2022 vond het symposium 'Voederbomen' plaats en is het (internationale) kennisnetwerk Voederbomen gestart.

Waar staan we eind 2024?

In 2023 werken we naar de volgende doelen. Binnen de lopende opdracht aan GDM/ANB:

- Eind 2023/begin 2024 is op 25 agrarische bedrijven 25 hectare agroforestry gerealiseerd;
- De kennis die is verzameld over de meerwaarde van agroforestry voor de agrarisch ondernemer, zowel als nevenactiviteit op het bedrijf als een onderdeel van de reguliere bedrijfsactiviteiten zal gedeeld worden met een grote groep agrariërs;
- Hier wordt verbinding gemaakt tussen de agrarische bedrijven en burgers, bijvoorbeeld door plantdagen en open boerderijdagen te organiseren en plukwallen aan te leggen waar mensen zelf fruit/noten kunnen plukken;
- Het netwerk Voederbomen dat in oktober 2022 gestart is wordt verder uitgebreid.

Binnen het totale deelprojectbudget is na uitvoering van bovenstaande activiteiten nog ca € 217.000 beschikbaar. Deze zetten we in op:

- Vanuit Brabants Bodem onderzoeken we hoe we partner kunnen zijn in het tweede Koepelplan Voedselbossen, in de vorm van inzet van kennis, netwerk en financiële middelen;
- Uitbreiding van de opdracht aan Gebiedsonderneming Duinboeren en Maatschappij/Agroforestry Netwerk Brabant. Het ligt in de verwachting dat dit zal gaan om extra hectares en/of deelnemers bovenop 25 ha en 25 ondernemers;

- Als er nog financiële ruimte resteert verkennen we ondersteuning aan een of meer specifieke agroforestry-gerelateerde activiteiten die verder praktijkrijp gemaakt kan worden (bijvoorbeeld de verwaarding/vermarketing van hout uit agroforestry).

d. Ecosysteemdiensten

Trekker: Martin Bouwman

Projectteam: Carlo Braat

Aanvullend: Wessel de Gouw (PNB)

Totaal budget tot 2025: € 175.250

Budget 2023-2024: €131.850

Bereikte resultaten

We zien het mogelijk maken van het belonen van ecosysteemdiensten als een belangrijk middel om voor een brede groep ondernemers prestaties op het gebied van een betere biodiversiteit en bodem en een mooier landschap te vertalen naar hun verdienmodel.

In 2020 is een uitgebreide analyse gemaakt van alle vergoedingsregelingen t.b.v. de thema's landschap, bodem, biodiversiteit en klimaat en de toepassingsmogelijkheden binnen de Provincie Noord-Brabant. Een verbrede inzet (zowel geografisch als thematisch) van het instrumentarium is wenselijk, met name in de schil rond de Natura 2000-gebieden en in de schil rond de natte natuurgebieden (NNP's).

In juni 2021 heeft de Stichting Nationale Koolstofmarkt (SNK) de systematiek voor het verwaarden van CO₂-opslag in blijvend grasland goedgekeurd. De systematiek is opgesteld door de Provincie NB, ZLTO, Louis Bolk Instituut (LBI), PowerED en Brabants Bodem. Er kunnen nu CO₂-certificaten uitgegeven en verhandeld worden door agrarisch ondernemers en het bedrijfsleven. Ook is er een methodiek vastgesteld voor vastlegging in boomweides en laanbeplanting (agroforestry). Uit marktonderzoek blijkt dat er zowel aan de vraag- als aanbodzijde van de markt interesse is voor deze certificaten.

De Coöperatie Landschapsboeren heeft in 2022 een project afgerond waarin zij de mogelijkheden hebben verkend voor het vermarkten van integraal duurzame bedrijfssystemen als landschapsdienst. Samen met het ministerie van LNV, de Stuurgroep LIB en de provincie Noord-Brabant was Brabants Bodem hierin betalend partner. Uit de verkenning is het idee van landschapscertificaten naar voren gekomen die de Coöperatie kan verkopen.

Op de strategiedag Brabants Bodem hebben we uitgesproken dat we een verkenning willen doen naar een kosten-batenanalyse voor ecosysteemdiensten: wat zijn kosten en baten van een duurzame bedrijfsvoering op bedrijfsniveau, maar ook op maatschappelijk niveau: hoe kan het voorkomen van milieuschade door o.a. uitspoeling vergoed worden uit publieke middelen, in plaats van opruimkosten te betalen? Gesprekken hierover hebben we gevoerd in 2022. In 2023 zetten we de gesprekken voort.

Waar staan we eind 2024?

In 2023 werken we aan het verder uitbouwen van de systematiek van koolstofvastlegging. Het is nodig een aantal projecten te starten waarin melkveehouders blijvend grasland en/of agroforestry inzetten als CO₂-opslag. Een project in deze context is een groep boeren die gezamenlijk percelen inbrengt waarop een vooraf berekende hoeveelheid CO₂ vastgelegd wordt over de looptijd van het project. De ondernemers verzorgen een projectplan dat door SNK goedgekeurd moet worden. Deze projecten komen er niet vanzelf vanwege de (hoge) opstartkosten voor aanvang van het project en relatief veel onzekerheid bij de uitvoering. Het is tenslotte een nieuw innovatief onderwerp. Er kan een beweging geïnitieerd worden waar meer ondernemers aan kunnen deelnemen, zodat risico's en kosten worden beperkt. Het eerste traject om te komen tot een project is gestart, GreenDutch doet daarvoor de verkenning.

We willen dit vanuit Brabants Bodem faciliteren door twee groepen boeren te ondersteunen, hiervoor is €125.000 beschikbaar. We starten deze ondersteuning gefaseerd op, zodat we bij de tweede groep de ervaringen en leerpunten van de eerste groep kunnen benutten. Naast Brabants Bodem zijn ook de provincie en de waterschappen geïnteresseerd in ondersteunen van de markt van koolstofvastlegging, zodat er in Brabant naar verwachting meer groepen boeren ondersteund gaan worden. Daarnaast organiseren we een bijeenkomst om de vraag te stimuleren, samen met de relevante partners en marktpartijen (inclusief overheden die hun CO₂-emissie moeten compenseren).

In 2023 verkennen wij of het huidige groenblauwe dienstenpakket toereikend is voor de doelen van Brabants Bodem en daarmee ook voor de uitvoering van het NPLG. Indien nodig bewerkstelligen we dat nieuwe diensten worden ontwikkeld. Hierbij houden we rekening met het nieuwe Europese Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB). Begin 2023 initiëren we een overleg met een aantal landelijke experts om de toekomst van de ecosysteemdiensten te verkennen.

In combinatie met het deelproject Agroforestry verkennen wij of het mogelijk is carbon credits beschikbaar te krijgen voor de aanplant van landschapselementen, bos of andere houtopstanden op agrarische bedrijven.

e. Initiatieven uit de samenleving

Trekker: Joep van Overbeek

Projectteam: Jacomien den Boer, Jan Buys, Justine de Jong.

Totaal budget tot 2025: € 122.500

Budget 2023-2024: €115.437

Bereikte resultaten

In 2021 hebben we een strategische keuze gemaakt in de thema's en initiatieven waar Brabants Bodem een bijdrage aan wil leveren, om zo gericht te kunnen bouwen aan de erfenis die Brabants Bodem wil achterlaten. We richten ons op vormen van verbinding waarbij er sprake is van een materiële/financiële component:

- Actie Kruidenrijk Grasland van Urgenda (1001ha.nl);
- Stichting Aardpeer: grond opkopen gefinancierd uit crowdfunding en die via duurzame voorwaarden verpacht wordt;
- Bloeiend Boerenland (burgers financieren bloemrijke akkerranden).

Binnen de campagne 1001 ha. kruidenrijk grasland hebben we samen met de Provincie Noord-Brabant een bijdrage geleverd om 275 ha kruidenrijk grasland te kunnen inzaaien.

Voor Bloeiend Boerenland hebben we medio 2022 besloten de samenwerking stop te zetten, vanwege een gebrek aan initiatief en reactie vanuit de kant van Bloeiend Boerenland. Er zijn wel gesprekken geweest vanuit het Steunpunt Landschapsbeheer, maar dit heeft uiteindelijk niet tot samenwerking geleid.

Met Stichting Aardpeer zijn we een samenwerking aangegaan, die we samen uitwerken in 2023.

Waar staan we eind 2024?

Met Stichting Aardpeer stellen we in 2023 een plan van samenwerking op en maken een start met een gezamenlijke crowdfunding-campagne. In 2022 hebben we gewerkt aan de voorbereidende fase om te komen tot een propositie. In 2023 start de werving van de boeren en gaat de crowdfundingactie van start. Voor de crowdfundingcampagne reserveren we in 2023 naar verwachting een budget van €80.000, dat is een derde deel van de opstartkosten voor de crowdfundingcampagne van Aardpeer.

De hele campagne van Aardpeer (incl. verwerven gronden) zal naar verwachting zo'n € 10 mln. kosten. 2,4% daarvan is een kostenpost voor o.a. crowdfunding. Vanuit Brabants Bodem willen we daar 1/3 deel van financieren. Een ander 1/3 deel neemt Aardpeer voor haar rekening, de andere 1/3 wordt bekostigd uit de crowdfunding zelf.

Met Urgenda verkennen we of de samenwerking kan worden verbreed naar andere thema's.

Recent hebben we ook contact gehad met de Brabantse Hoeders. In 2023 willen zij rondom de Dutch Food Week een evenement organiseren binnen het thema 'Landschapsinclusieve Voedselvoorziening'. Zij zoeken daarvoor de samenwerking met andere partijen in Brabant. We zijn met hen in gesprek of en hoe samenwerking vorm kan krijgen.

Voor 2023 is €90.000 toegevoegd aan het projectbudget: €80.000 voor Aardpeer en €10.000 voor bijdragen aan o.a. initiatieven zoals 1001ha kruidenrijk grasland van Urgenda, Brabantse Hoeders of vergelijkbare initiatieven.

f. Landschapslabel

Trekker: Jan Buys

Projectteam: Martin Bouwman, Wim Coenraads (extern), Joost Ekels (HAS Den Bosch).

Totaal budget tot 2025: € 250.000

Budget 2023-2024: €114.447

Bereikte resultaten

In 2021 hebben we in samenspraak met een expertteam het basisconcept ontwikkeld voor een landschapslabel voor duurzame agrarische producten uit Van Gogh NP. We zetten in op producten die zich onderscheiden door de wijze waarop ze geproduceerd worden: duurzaamheid / bijdrage aan de kwaliteit van landschap, bodem en biodiversiteit. Zo moet het voor de consumenten zichtbaar zijn dat hun bestedingen bijdragen aan een mooier en rijker Van Gogh NP, waar zij weer extra van kunnen genieten. Die kwaliteit vertaalt zich ook in het verdienmodel van de primaire producent. We willen dit label samen met één of meer ondernemers vormgeven, met als doel dat het een zelfstandig commercieel succes wordt.

In 2022 is de werving van een ondernemer uitgevoerd en afgerond. We hebben de combinatie Streekselecties / Imagro geselecteerd om samen met Brabants Bodem en Van Gogh Nationaal Park het landschapslabel verder vorm te geven. Eind 2022 hebben projectteam en ondernemers een voorstel hiervoor gepresenteerd aan Dagelijks Beraad en Stuurgroep.

Waar staan we eind 2024?

Begin 2023 bepalen we samen met de ondernemers hoe we het landschapslabel invulling gaan geven en geven dit vervolgens verder vorm. Dan zal ook blijken of er een levensvatbare uitwerking is. Eind 2023 is duidelijk of een landschapslabel kans van slagen heeft en hoe dit dan vorm kan krijgen. Bij een positief resultaat wordt het label in 2024 verder doorontwikkeld en uitgewerkt.

g. Gebiedsinitiatieven

Trekker: Jan Buys

Projectteam: Carlo Braat, Hidde Hoetink

Totaal budget tot 2025: € 120.000

Budget 2023-2024: €120.000

Bereikte resultaten

In 2021 hebben we verkend welke samenwerkingsmogelijkheden er in de Geelders zijn, met ZLTO en Ark. Dit blijkt lastig vorm te geven. Met Landelijk Brabant / BPG verkenden we de mogelijkheden om rond enkele landgoederen met de desbetreffende agrariërs de duurzaamheid van de bedrijfsvoering en daarmee de kwaliteit van de landgoederen en hun omgeving te versterken. In 2022 heeft Brabants Landschap aangegeven in een of meerdere regio's van start te willen gaan met een groep agrariërs die gezamenlijk zoeken naar manieren om hun score op de BBM te verbeteren, en daarmee ook hun beloning. De doelen die samenvallen met die van het Natuurnetwerk Brabant (NNB) worden zo ook geborgd.

Waar staan we eind 2024?

In het voorjaar van 2023 heeft Brabants Landschap het project opgestart in een of meerdere regio's binnen Van Gogh NP. Samen met Landelijk Brabant bezien we of dit ook rond enkele landgoederen kan gebeuren en starten in dat geval die projecten op. Staatsbosbeheer zet haar project 'Van pachter naar partner' verder door. Natuurmonumenten heeft in 2023 ook een keuze gemaakt in welke regio zij aan de slag gaan met een groep boeren.

Voorstel is om het projectbudget voor dit deelproject op te hogen naar €120.000 voor de resterende looptijd. Op deze manier kunnen we aansluiten bij de initiatieven die door terreinbeherende organisaties (TBO) worden opgezet (waaronder 'van pachter naar partner') en is er voor iedere deelnemende TBO budget om de initiatieven uit te voeren.

h. Stimuleren van nieuwe manieren van werken

Trekker: Jan Buys

Projectteam: iedereen

Totaal budget tot 2025: -

Budget 2023-2024: -

Bereikte resultaten

Het landelijk programma IBP-Vitaal Platteland liep tot en met april 2021. LNV werkt aan een opvolger in de vorm van het Programma Landelijk Gebied. De (online) uitwisselingsbijeenkomsten (zgn. werkplaatsen) blijven doorgaan en de leden van het projectteam leveren daar actieve bijdragen aan. Dit helpt om het verhaal van Brabants Bodem over het voetlicht te brengen en levert kennis, ervaringen en contacten op met andere IBP-VP gebieden.

Waar staan we eind 2024?

Binnen het project All4biodiversity wisselen we kennis en ervaring uit met de andere deelnemende regionale en landelijke projecten. Daarnaast verkennen we mogelijkheden om samen met LNV en andere gebieden te werken aan een verbeterde beleidsmatige en juridische omgeving voor duurzaam producerende agrarische bedrijven. Bijvoorbeeld door het stapelen van beloningen en het belonen op basis van prestaties beter mogelijk te maken. Of een vereenvoudigde regelgeving rond integraal duurzame bedrijven.

i. Duurzame intensieve (plantaardige) teelten

Trekker: Joep van Overbeek

Projectteam: Hidde Hoetink, Martin Bouwman, Carlo Braat, Jacomien den Boer

Totaal budget tot 2025: €175.000

Budget 2023-2024: €150.800

Bereikte resultaten

In 2021 heeft het bureau Power-ED een verkenning uitgevoerd naar mogelijke en bestaande samenwerkingen tussen verschillende sectoren, en naar manieren waarop intensieve sectoren kunnen verduurzamen. Doel hiervan was zicht krijgen op wat de mogelijkheden zijn om binnen intensieve teelten en in de samenwerking tussen/binnen die sectoren en andere sectoren om bij te dragen aan het doel van Brabants Bodem: een nieuw en beter perspectief voor duurzaam producerende agrarische bedrijven in Van Gogh NP. Uit de verkenning

kwam naar voren dat er veel gebeurt in de intensieve teelten dat bijdraagt of de potentie heeft bij te dragen aan de kwaliteit van Van Gogh NP op het gebied van bodem, water, landschap en biodiversiteit. Naar aanleiding van deze verkenning is het project Duurzame intensieve teelten gestart, waarin we zoeken naar de kansen op het gebied van gebiedsgericht waterbeheer (bijv. het aanleggen van gezamenlijke opvangbassins) en pilotprojecten op het gebied van biodiversiteit en landschap (o.a. akkerrandenbeheer). Bij de ondernemers in de intensieve sectoren is vooral behoefte aan voldoende (beleidsmatige) ruimte om te ondernemen.

Waar staan we eind 2024?

In 2023 geven we een vervolg aan de opbrengst van de verkenning in de vorm van enkele projecten samen met ondernemers. Deze projecten zijn gericht op het realiseren van een positieve(re) impact van intensieve teelten op de kwaliteit van Van Gogh NP: bodem, water, biodiversiteit en landschap. Zo mogelijk draagt dat ook bij aan de ruimte om te ondernemen, maar dat is dan altijd gekoppeld aan die positieve(re) impact. We willen binnen de nog beperkte resterende looptijd en budget van Brabants Bodem zo concreet mogelijke resultaten boeken. Focus ligt daarbij op de teelt van voedselgewassen omdat er in de boom- en sierteelt al de nodige projecten lopen zoals Versailles van het Noorden en rond Zundert.

Begin 2023 hebben we vier initiatieven geselecteerd uit de intensieve teelten-sectoren. We ondersteunen deze initiatieven met o.a. financiële steun, organisatorische of logistieke ondersteuning, onderzoek en ons netwerk. Met het steunen van deze initiatieven worden de kernwaarden van Brabants Bodem en Van Gogh NP ondersteund: een verbetering van landschap, biodiversiteit, water en bodem, in combinatie met een verbetering van de positie van de agrarisch ondernemer.

Om vier initiatieven optimaal te kunnen ondersteunen is het nodig het beschikbare budget in dit project te verhogen met ca. €50.000. We ondersteunen deze initiatieven door kennisvragen te formuleren en daar onderzoek op te verrichten, maar ook door aan (kennis)netwerken te bouwen en die financieel te ondersteunen. Ondersteuning van de initiatieven loopt tot maximaal eind 2024.

j. Monitoring biodiversiteit

Trekker: Carlo Braat

Projectteam: Lisa van de Biggelaar en Fien Oost (beiden BL), Jan Buys

Totaal budget tot 2025: € 100.000

Budget 2023-2024: €60.055

Bereikte resultaten

Verbetering van natuur- en landschapskwaliteit hangt sterk samen met biodiversiteit. Verschillende deelprojecten, waaronder de biodiversiteitsmonitor en agroforestry, dragen bij aan het versterken van biodiversiteit. Daarom willen we de monitoring van de effecten op de biodiversiteit in samenhang oppakken, zodat monitoring ook een verbindende schakel wordt tussen de verschillende deelprojecten.

In de BBM werken we met KPI's die gekoppeld zijn aan de bedrijfsvoering. De KPI's zijn wetenschappelijk onderbouwd voor wat betreft de impact van een agrarisch bedrijf op de omgeving. In 2022 zijn we gestart met de monitoring op 30 deelnemende melkveebedrijven. Dit onderzoek dat gefinancierd is vanuit het LIFE-IP programma All4biodiversity en is uitgevoerd door 4 studenten van HAS den Bosch in samenwerking met Earth Watch, Maasarend Advies en het Coördinatiepunt Landschapsbeheer. In 2022 is een tussenrapportage opgeleverd, waaruit blijkt dat het vooralsnog lastig is om scores biodiversiteitsindicatoren (o.a. het voorkomen van regenwormen in de bodem) direct te koppelen aan inspanningen die de agrariër levert. Om daar uitspraken over te kunnen doen zijn meer metingen nodig. De eindrapportage leveren we begin 2023 op.

Waar staan we eind 2024?

In 2022 hebben we een monitoringssysteem opgezet en hebben we voor een steekproef van de bedrijven die deelnemen aan de BBM en agroforestry een nulmeting uitgevoerd. Dit gaf een eerste inzicht in de relatie tussen de BBM-score en de aanwezige biodiversiteit. Op de agroforestrybedrijven leggen we zo de uitgangssituatie vast. In 2024 herhalen we de meting. Begin 2023 leveren we het eindrapport op en presenteren we de resultaten aan Brabants Bodem en de melkveehouders bij wie de monitoring is uitgevoerd. Op basis van de conclusies en aanbevelingen in het rapport bepalen we welke vervolgvactiteiten wenselijk zijn.

In 2024 verhogen we het budget met ca. €25.000, om de methodiek voor het scoren van waterkwaliteit te verbeteren ten opzichte van de methodiek die in 2022 gebruikt is. Daarnaast willen we er zeker van zijn dat de monitoring uitgevoerd kan worden: mochten er op dat moment geen HAS-studenten zijn die interesse hebben in dit project, dan kunnen we een professionele inhuur bekostigen zodat de metingen sowieso uitgevoerd kunnen worden.

k. Communicatie

Trekker: Justine de Jong

Projectteam: Jan Buys, Martin Bouwman

Totaal budget tot 2025: € 181.500

Budget 2023-2024: € 104.965

Bereikte resultaten

In 2021 en 2022 hebben we gewerkt aan de uitrol van een communicatiestrategie en -aanpak voor Brabants Bodem, in nauwe samenwerking met het communicatieplatform van Van Gogh NP. We onderscheiden daarbij vier doelgroepen:

- (toekomstige) deelnemers aan projecten van Brabants Bodem: agrarische ondernemers, burgerinitiatieven, etc;
- (toekomstige) partners van Brabants Bodem: partners in de stuurgroep en medefinanciers van deelprojecten;
- Niet direct betrokken zakelijke partners. Organisaties die binnen Van Gogh NP en/of landelijk actief zijn in de thematiek van Brabants Bodem;
- De inwoners van Brabant.

In 2022 hebben we op verschillende manier Brabants Bodem onder de aandacht gebracht bij een breed publiek:

- Jagthund heeft een animatie voor Brabants Bodem gemaakt (zie [hier](#)). Deze is verspreid via de website, nieuwsbrieven en social mediakanalen en bovendien getoond tijdens het evenement 'Brabant Ontmoet'.
- Via 3-maandelijke nieuwsbrieven en de LinkedIn-pagina worden Brabants Bodem-betrokkenen op de hoogte gebracht van nieuwsitems en wervingscampagnes voor verschillende deelprojecten.
- In 2022 is de website www.brabantsbodem.nl vernieuwd, in samenspraak met Van Gogh NP.
- Tijdens Dutch Food Week in oktober 2022 hebben we de fietsroute 'Lokaal en smaakvol van Brabantse Bodem' gelanceerd, gericht op inwoners en bezoekers van Brabant. De lancering vond plaats op kringloopboerderij Vaderland Nederwetten. Het evenement was succesvol en werd goed bezocht. In 2023 werken we aan het opnemen van deze fietsroute in het aanbod van VisitBrabant om zodoende meer publiek te bereiken. De route werd bovendien opgenomen in de speciale bijlage bij regionale Brabantse dagbladen, samengesteld door VisitBrabant, Van Gogh NP, Provincie Noord-Brabant en Dutch Food Week. Daarin werden ook de Brabantse Biodiversiteitsmonitor en Agroforestry toegelicht voor een breed lezerspubliek. De bijlage is [hier](#) te vinden.
- De route is gepubliceerd op de campagnewebsite van de Nederlandse nationale parken: [Beleef de nationale parken](#).
- Begin 2022 heeft Parkbureau Van Gogh NP een online beeldverslag gepubliceerd over 2021 waarin de activiteiten van Brabants Bodem in tekst en beeld werden opgenomen. Dit is wijd verspreid en nog online te bekijken. Brabants Bodem zal ook uitgelicht worden in het beeldverslag over 2022 dat begin 2023 verschijnt.

Waar staan we eind 2024?

In 2023 - 2024 ligt de focus op het vergroten van de effectiviteit van de communicatie. Dat betekent dat de corporate boodschap van Brabants Bodem sterker wordt verweven in communicatie-uitingen van deelprojecten en partners worden ondersteund om gezamenlijke projecten van Brabants Bodem ook als zodanig te profileren in hun communicatiekanalen. Op het niveau van middelen wordt daartoe de beeldbank uitgebreid en ontsloten samen met een handzame toolkit voor partners en worden huisstijlmiddelen geactualiseerd. De planning van social media posts, website-updates en nieuwsbrief wordt geïntegreerd, zodat berichten elkaar versterken en waar nodig wordt campagnebudget geïnvesteerd voor extra bereik binnen de doelgroep. Richting het publiek sluit Brabants Bodem aan bij bestaande initiatieven zoals Dutch Food Week of campagnes die door Parkbureau Van Gogh NP worden ontwikkeld en de bijdrage aan een groen, gezond en vitaal landschap voor de inwoners en ondernemers uitdragen. Afhankelijk van het perspectief voor Brabants Bodem als project na 2024 zal de positionering meer gebaseerd zijn op Brabants Bodem als geheel of de deelprojecten.

I. Vrije ruimte

Trekker: Jan Buys

Projectteam: n.v.t.

Totaal budget tot 2025: € 132.655

Budget 2023-2024: € 132.655

Bereikte resultaten

In 2021 en 2022 de vrije ruimte benut om de extra projectkosten te dekken voor:

- het project Gebiedsanalyse (maken samenvatting en filmpjes, €5.580)
- Living Lab (voeren campagne om breed publiek naar Panorama Brabant te trekken, €25.190,50)
- De fietstocht 'Lokaal en smaakvol van Brabantse Bodem', Dutch Foodweek 2022 (€20.000)
- Monitoring biodiversiteit (€25.000)
- Samenwerking met Stichting Aardpeer (€12.500)

Waar staan we eind 2024?

In het eerste kwartaal van 2023 werken we de verdere inzet van de vrije ruimte en de nog programmeerbare gelden uit, gericht op realisatie in 2023 en 2024.

4. Afgeronde projecten

Per 2022 zijn drie projecten afgerond:

Gebiedsanalyse

De gebiedsanalyse Brabants Bodem (uitgevoerd door LOS Stadomland en Boerenverstand) is afgerond in november 2020. De analyse brengt in wat de issues zijn om een duurzame melkveehouder te behouden in Van Gogh Nationaal Park. Om de uitkomsten breed onder de aandacht te kunnen brengen en te delen heeft LOS Stadomland een publiekssamenvatting gemaakt, en ook een kort filmpje waarin betrokkenen aan het woord komen om de belangrijkste bevindingen helder neer te zetten. Het filmpje en de interactieve samenvatting zijn hier terug te vinden.

Living lab – Panorama Brabant 2050

In het Living Lab hebben we via een interactieve site vier mogelijke ontwikkelrichtingen van de landbouw in Brabant 'beleefbaar' gemaakt. Ook vroegen we de bezoekers hun voorkeuren aan te geven om zo de relatie tussen consumptie, de landbouw en het landschap inzichtelijk te maken. Daarnaast waren er twee gesprekken, een start en een eind trialoog.

Met de site hebben ruim 26.000 mensen bereikt, waarvan er 5.000 echt hebben rondgekeken. Daarmee onderscheidt ons Living Lab zich van de andere die zich vooral richten op de professionals.

Zonne-energie op daken

In 2021 is het deelproject 'Zonne-energie op daken' afgerond. Uit de verkenning blijkt dat het voor een agrariër loont om voor eigen gebruik zonnepanelen te installeren, maar dat aansluiting bij een energiecoöperatie zodanig veel kost dat het niet rendabel is om daarin te investeren. Bovendien is de benodigde infrastructuur voor terug levering op dit moment in Brabant niet toereikend.

In 2022 hebben we de resultaten van de verkenning met een breder publiek gedeeld. Hiermee is vooralsnog de inzet van Brabants Bodem op dit onderwerp afgerond. Er spelen voldoende andere initiatieven en projecten rond dit onderwerp.

5. Zo werken we samen

a. Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland (IBP-VP): kaders en doelen

Nederland staat voor grote opgaven op het terrein van (voedsel)productie, klimaat, waterveiligheid, circulaire economie, biodiversiteit en energie. Het Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland richt zich op 15 kansrijke gebieden in heel Nederland, met gebiedsspecifieke uitdagingen. Het Van Gogh NP, en daarmee Brabants Bodem, is een van de gebieden in de categorie Natuur en Samenleving.

Het Ministerie van LNV heeft €40 miljoen gereserveerd voor de gebieden, vanuit de envelop natuur- en waterkwaliteit. Brabants Bodem ontvangt hieruit €4.500.000,- (inclusief BTW).

Het IBP-VP heeft nadrukkelijk als wens om de samenwerking tussen de vier deelnemende overheden te verbeteren, door een structureel andere manier van werken: vanuit gelijkwaardigheid en met flexibiliteit om in te spelen op de ontwikkelingen (dynamisch programmeren). De verschillende gebieden en partijen vinden elkaar op inhoud en richting. Er is daarmee ook een gedeeld idee van de urgenties en de oplossingsrichtingen. Dit alles resulteert in een flexibel uitvoeringsprogramma, waarin menskracht, euro's en kennis slim gecombineerd worden.

Het Landelijk Programma faciliteert de processen in de IBP-gebieden. Daarvoor wordt samengewerkt in vier sporen:

- Leren door doen
- Kennis en Onderzoek
- Wetgeving en experimenteerruimte
- Financiën

Vanuit Brabants Bodem delen wij onze ervaringen over samenwerken en dynamisch programmeren op de Werkplaats IBP-VP bijeenkomsten en leren van andere gebieden.

Het landelijk programma IBP-Vitaal Platteland is per april 2021 afgerond.

b. Van Gogh Nationaal Park in ontwikkeling (Van Gogh NP)

Het Van Gogh NP i.o. en Brabants Bodem zijn nauw verbonden. Brabant gaat voor de status van Van Gogh Nationaal Park. De schilder dient als inspiratiebron om het Brabantse landschap de komende jaren kwalitatief mooier en beter te maken.

Van Gogh Nationaal Park is een samenwerking van een groot aantal (ca. 50) partijen die samen het netwerk vormen dat nodig is om de ambities in het masterplan te realiseren. Daarbij werkt men langs vier ontwikkelingslijnen:

Brabants Bodem is onderdeel van deze beweging en is het project in de ontwikkelingslijn Landbouw & Voedsel. In de planvorming en uitvoering stemmen Brabants Bodem en andere projecten in alle ontwikkelingslijnen -uiteraard waar relevant- af en zoeken de samenwerking op. Ieder project heeft daarbij zijn eigen organisatorische en bestuurlijke inbedding. Waar nodig en zinvol kan deze gebundeld worden, dit wordt steeds vanuit de relevante projecten beoordeeld. De Regiegroep van Van Gogh Nationaal Park is hiervoor het platform, daar zorgen de partners in het netwerk voor een efficiënte en effectieve samenwerking.

In maart 2020 is het masterplan Van Gogh NP vastgesteld; het schetst een wenkend perspectief én is een uitnodiging aan alle Brabanders om samen (verder) te werken aan het Brabantse landschap van de toekomst, tot in het hart van de dorpen en steden. Het Van Gogh Nationaal Park is in afwachting van de status Nationaal Park, de verwachting is dat hier in 2023 meer duidelijkheid over komt. De samenwerking tussen de 20 partners

heeft daar niet op gewacht en krijgt nog steeds meer vorm. Brabants Bodem is daarbij het grootste en meest concrete samenwerkingsproject.

c. LIFE IP

Achtergrond Life-IP

LIFE is een Europees subsidieprogramma dat innovatieve projecten ondersteunt die passen in het Europese natuur-, milieu- en klimaatbeleid. Vanuit Brabants Bodem is aangesloten bij het LIFE IP project All4Biodiversity. Life IP is gericht op het verbeteren van de samenwerking tussen overheden, onderzoek en ondernemers om zo de doelen voor Natura2000 sneller te halen. Provincie Zuid-Holland is lead partner en heeft het project 8 maart 2020 ingediend. De looptijd van het LIFE-IP All4Biodiversity traject is 2020 – 2026. De totale begroting bedraagt ruim 17 miljoen euro. Begin december 2020 is het project definitief goedgekeurd en is het gestart.

Het deelproject “Brabants Bodem” onder dit Life IP-project zet in op de deelprojecten biodiversiteitsmonitor en agroforestry en met een bijdrage van €963.000 vanuit LIFE IP.

Naast de extra financiële middelen is ook de samenwerking binnen het LIFE-IP project met de landelijke partijen van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel waardevol. Het praktijkproject Biodiversiteitsmonitor is ontstaan vanuit het Deltaplan en wordt binnen andere onderdelen van het Life IP-project verder gemonitord en doorontwikkeld.

De verantwoording over de financiën en voortgang naar de EU (via de leadpartner Zuid-Holland) vallen onder de verantwoordelijkheid van de provincie Noord-Brabant. De uitvoering van het project loopt via de organisatiestructuur van Brabants Bodem (projectleider biodiversiteitsmonitor en agroforestry).

6. Waar staan we eind 2024?

In Brabants Bodem staat het versterken en opbouwen van een nieuw partnerschap centraal. Ook in 2023 en 2024 zetten we in op de betrokkenheid van overheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en bewoners, om samen als onderdelen van maatschappelijke netwerken, de gewenste transitie vorm te geven.

Leren door doen, concreet en zichtbaar

In 2023 zijn we, net als in de voorgaande jaren, met diverse partijen in het gebied concreet en zichtbaar aan de slag, waarbij we op de achtergrond werken aan innovatie van de organisatie. Brabants Bodem heeft in inmiddels een netwerk opgebouwd van melkveehouders die aan de slag willen met verduurzaming en de partijen die bereid zijn om de ondernemer daarbij te ondersteunen. Het praktijkproject Brabantse biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij is het iconproject van Brabants Bodem en is bekend bij veel melkveehouders in het gebied. 350 ondernemers zijn enthousiast en doen mee. Zij ervaren dat hun inspanningen en bijdrage aan de natuur- en landschapskwaliteit van het Van Gogh NP worden gezien en bijdraagt aan een goed inkomen. We willen dit uitbreiden tot in het totaal 700 deelnemers. Er is zicht op een aanwinst in het biodiversiteitsmonitor-schap: een variant voor grondgebonden vleesveeouders, met eigen indicatoren en beloningssystematiek. Eind 2023 hebben we met een eerste groep een pilot uitgevoerd. Ook hebben we een pilot uitgevoerd met gemengde bedrijven en samenwerkingen tussen melkveehouderij en akkerbouw.

In de winter van 2023/2024 gaat een groot deel van de aanplant voor het deelproject Agroforestry de grond in, bij een eerste groep van ca. 10 van de tenminste 25 deelnemers. In de winter van 2023/2024 volgt de resterende aanplant. Dit is een tastbaar en zichtbaar resultaat van Brabants Bodem, dat tenminste 15 jaar plukbaar en eetbaar aanwezig zal zijn.

Ondernemers in andere sectoren, waaronder akkerbouw, vollegrondsgroenteteelt en boomteelt, zijn betrokken bij Brabants Bodem. Met hen werken we aan KPI's voor duurzaamheid en aan vernieuwende samenwerkingsvormen die bijdragen aan duurzaamheid.

Overheden en andere partijen zien deze beweging en bieden deze groep ondernemers op diverse manieren een beloning voor de geleverde resultaten. Dit project zet Brabants Bodem landelijk op de kaart o.a. als koploperproject van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel.

Bewoners worden zo veel als mogelijk actief betrokken bij Brabants Bodem. Tenminste vier projecten geven hier gezamenlijk invulling aan: agroforestry, initiatieven samenleving, monitoring biodiversiteit en het Landschapslabel. In het agroforestry project worden de eerste bomen op agrarische gronden geplant. Een eerste zichtbaar resultaat, dat waardering krijgt vanuit de inwoners van het gebied. Vanuit het deelproject Initiatieven samenleving hebben we een fietsroute gelanceerd speciaal voor de inwoners van Van Gogh NP. De route voert langs een aantal agrarische (voorbeeld)bedrijven waar ze kennis kunnen maken met de alledaagse boerenpraktijk. De weg naar een aansprekend kwaliteitslabel voor agrarische producten uit Van Gogh NP is ingeslagen. We hebben onze ervaringen gedeeld met andere gebieden en geleerd van wat andere gebieden doen. In het deelproject Monitoring biodiversiteit hebben we studenten betrokken om de monitoring mee vorm te geven en uit te voeren. Zij zijn ook betrokken bij het verder verspreiden van de opgedane kennis.

Partnerschap voor impact

Partnerschap is noodzakelijk om in de komende jaren voldoende impact te kunnen behalen en een stevig fundament te leggen voor de gevraagde transitie in de landbouw. In alle deelprojecten werken we samen met partners. Uiteraard verschillen die per deelproject. Inzet is steeds deze samenwerking dusdanig vorm te geven dat deze -in wat voor vorm dan ook- beklijft na afronding van een deelproject.

Nieuwe manier van werken

Binnen Brabants Bodem zetten we vol in om condities voor de gewenste transitie op orde te brengen en impactvolle beweging te starten. Overheden en maatschappelijke partijen werken daadwerkelijk samen: in het uitvoeringsteam Brabants Bodem delen we de verantwoordelijkheid voor de verschillende deelprojecten en maken we goed gebruik van onze verschillende netwerken. Het Dagelijks Beraad en de Stuurgroep pakken hun rol daar waar nodig, zodat de nieuwe manier van werken op verschillende niveaus wordt vormgegeven en bekrachtigd. Door te leren van en kennis te delen met andere IBP gebieden, onder andere middels de IBP-VP werkplaatsen, wordt onze zoektocht naar nieuwe manieren van (samen)werken ondersteunt.

In het deelproject 'Initiatieven uit de samenleving' en 'monitoring biodiversiteit' gaan we samen met partners met grote achterban en partijen die dichtbij de bewoners staan kijken hoe we met de ambities van Brabants Bodem maatschappelijk energie kunnen ontketenen en faciliteren. Zo weten we de energie, kennis en kunde van de ondernemers en bewoners te verbinden aan onze ambities.

Zó krijgen we samen zaken gedaan!

7. Het uitvoeringsteam Brabants Bodem

Het uitvoeringsteam Brabants Bodem is een enthousiaste en gedreven club mensen die gaan én staan voor de belangen van natuur, landschap en de agrarische ondernemers in het Van Gogh NP.

Dorieke Goodijk
Projectleider a.i.
Biodiversiteitsmonitor

Martin Bouwman
Waterschap de Dommel

Carlo Braat
Brabants Landschap

Joep van Overbeek
BMF

Jan Buys
Projectmanager

Hidde Hoetink
ZLTO

Justine de Jong
Communicatie Van Gogh NP

Jacomien den Boer
Assistent projectmanager

De afgelopen jaren hebben er enkele personele wisselingen plaatsgevonden. De meest recente de toetreding van Dorieke Goodijk in het uitvoeringsteam, als interim-opvolger van Andrea Almasi. Zij zal zich voornamelijk bezig houden met de Brabantse Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij.

8. Begroting werkplan 2023-2024

In april 2019 is bij LNV het projectplan Brabants Bodem 2019-2025 ingediend. In dit plan staat een begroting van ruim €17 miljoen. LNV draagt op basis van dit werkplan 4.5 miljoen euro (incl. ca € 300.000 BTW) uit de IBP-VP middelen bij aan Brabants Bodem. De overige ca €11 miljoen cofinanciering in het projectplan Brabants Bodem is afkomstig van gelabelde projecten (o.a. Landschapspark Pauwels, Ondernemen met natuur) die mede invulling geven aan de doelen van Brabants Bodem. De begroting in dit werkplan heeft alleen betrekking op de middelen waar de uitvoeringsorganisatie Brabants Bodem direct op kan sturen. Het toegezegde budget van LNV is vrij inzetbaar voor de uitvoeringsprojecten Brabants Bodem.

Daarnaast is er cofinanciering (€ 963.000) voor de deelprojecten Biodiversiteitsmonitor en Agroforestry vanuit het landelijke project LIFE IP All4Biodiversity. De provincie Noord-Brabant en de waterschappen (via Waterschap de Dommel) dragen ieder € 450.000 bij aan de beloning in de eerste wervingsronde van de biodiversiteitsmonitor. De provincie Noord-Brabant (€900.000) en waterschap Aa en Maas (€120.000) dragen aanvullend bij aan de financiering van de tweede wervingsronde. Waterschap de Dommel heeft eveneens aanvullende financiering toegezegd (€120.000), hier volgt nog formele besluitvorming over. Daarnaast is er binnen het budget van Brabants Bodem ruimte (€600.000) om een deel van de vergoedingen voor nieuwe deelnemers te financieren. In 2023 draagt LNV €83.220 bij voor de Kosten en Batenanalyse Transitie Melkveehouderij, een samenwerkingsproject van Wij.land, Natuurverdubbelaars, Living Lab Fryslân en Brabants Bodem. Wij.land is lead partner in dit project.

Tabel 3 geeft een overzicht van de financiering.

Tabel 3 - Financiering Brabants Bodem

Financier	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2019-2024
LNV		€ 4.201.071			€ 83.220		€ 4.284.291
Provincie NBr	€ 27.240	€ 43.000	€ 450.000	€ 900.000			€ 1.420.240
Waterschappen			€ 150.000	€ 150.000	€ 390.000		€ 690.000
LIFE IP ALL4Biodiversity		€ 93.992	€ 201.623	€ 333.910	€ 236.660	€ 96.814	€ 963.000
Totaal	€ 27.240	€ 4.338.063	€ 801.623	€ 1.383.910	€ 709.880	€ 96.814	€ 7.357.531

Voor de verschillende deelprojecten hebben we een raming gemaakt van de te maken kosten gedurende uitvoeringsperiode en op basis daarvan het budget toegedeeld. Tabel 5 op de pagina 26 geeft de kostenbegroting weer. Hierbij gelden de volgende opmerkingen en toelichtingen:

- Voor 2019 tot en met 2022 staan de werkelijk gemaakte kosten weergegeven. Voor de jaren 2023 en 2024 staat de begrotingsruimte weergegeven.
- Het niet gerealiseerde deel van de in 2022 beschikbare begrotingsruimte (€800.919) is overgeheveld naar 2022. Van deze ruimte is overigens €247.149 al wel vastgelegd in harde verplichtingen, die eveneens meegaan naar 2022.
- Voor de verschillende deelprojecten is in hoofdstuk 3 ten opzichte van het werkplan 2022 een verandering doorgevoerd in het totaal beschikbare budget, gedekt uit verschuiving tussen deelprojecten en ten laste van de post 'nog te programmeren' en 'vrije ruimte'. Tabel 5 geeft deze veranderingen weer. Toelichting per kolom:
 - In de vergaderingen van de stuurgroep (SG) op 17 november 2022 en 17 januari 2023 is besloten tot een aantal mutaties. De mutatie voor de BBM is ca €191.000 groter dan besloten in de stuurgroep. Dit is het gevolg van een aantal zachte verplichtingen dat is komen te vervallen.
 - Bij het vaststellen van dit werkplan 2023-2024 is besloten het budget van een aantal deelprojecten op te hogen. Bij de BBM is hier het extra budget toegevoegd dat beschikbaar is voor de KBA Transitie Melkveehouderij.
- Conform het besluit van de stuurgroep op 17 november 2022 stelt het Dagelijks Beraad een voorstel vast voor de besteding van de nog niet vastgelegde budgetten (vrije ruimte en nog te programmeren, samen €528.341).
- Dit alles leidt tot de meerjarenbegroting zoals weergegeven in tabel 6.

Voor de inzet van het budget gelden de volgende spelregels:

- Tussen de jaren kan binnen één deelproject worden geschoven.
- De projectmanager besluit over de inzet van de vrije ruimte.
- Het Dagelijks Beraad besluit over de inzet van de nog te programmeren gelden.

Tabel 4 - Overheveling 2022 -2023

Deelproject	budget werkplan 2022	realisatie 2022	overheveling
a) Biodiversiteitsmonitor	€ 1.585.328,30	€ 1.640.348,11	€ -55.019,81
b) Zonne-energie op daken	€ 17.625,00	€ 12.375,00	€ 5.250,00
c) Duurzame gronduitgifte	€ 5.000,00		€ 5.000,00
d) Agroforestry	€ 237.398,44	€ 116.550,00	€ 120.848,44
e) Ecosysteemdiensten	€ 131.850,00		€ 131.850,00
f) Initiatieven uit de samenleving	€ 25.616,00	€ 178,91	€ 25.437,09
g) Markt: retail consument	€ 222.593,70	€ 108.147,01	€ 114.446,69
h) Gemeenten in Van Gogh NP	€ 15.925,00	€ -	€ 15.925,00
i) Gebiedsinitiatieven en -trajecten	€ 30.000,00		€ 30.000,00
k) Verduurzaming intensieve (plantaardige) teelten	€ 106.850,00	€ 6.050,00	€ 100.800,00
l) Monitoren BDM en AF	€ 50.000,00	€ 39.945,50	€ 10.054,50
m) Communicatie	€ 70.330,50	€ 55.365,50	€ 14.965,00
n) Vrije ruimte	€ 55.121,03		€ 55.121,03
o) Nog te programmeren	€ 20.630,68		€ 20.630,68
v) Uitvoeringsorganisatie	€ 256.292,42	€ 26.326,60	€ 229.965,82
w) Overige kosten LIFE-IP	€ 17.790,72		€ 17.790,72
x) boeren adviseren boeren			€ -
y) Living Lab vitale bodem			€ -
z) Gebiedsanalyse			€ -
Eindtotaal	€ 2.848.351,79	€ 2.005.286,63	€ 843.065,16

Budget werkplan 2022 is inclusief tussentijdse verschuivingen van 'vrije ruimte' naar 'initiatieven samenleving' (€12.500) en 'communicatie' (€20.000).

Tabel 5 – Bijstellingen deelbudgetten

Deelproject	Totaalbudget WP 2022	SG 17-11-2022	Mutaties WP 2023-24	Totaalbudget WP 2023-24
a) Biodiversiteitsmonitor	€ 4.355.740,00	€ -346.805,35	€ 83.220,00	€ 4.092.154,65
b) Zonne-energie op daken	€ 30.000,00	€ -5.250,00		€ 24.750,00
c) Duurzame gronduitgifte	€ 34.600,00		€ 10.000,00	€ 44.600,00
d) Agroforestry	€ 480.600,00			€ 480.600,00
e) Ecosysteemdiensten	€ 175.250,00			€ 175.250,00
f) Initiatieven uit de samenleving	€ 32.500,00	€ 90.000,00		€ 122.500,00
g) Markt: retail consument	€ 250.000,00			€ 250.000,00
h) Gemeenten in Van Gogh NP	€ 4.075,00			€ 4.075,00
i) Gebiedsinitiatieven en -trajecten	€ 30.000,00		€ 90.000,00	€ 120.000,00
k) Verduurzaming intensieve (plantaardige) teelten	€ 125.000,00		€ 50.000,00	€ 175.000,00
l) Monitoren BDM en AF	€ 75.000,00		€ 25.000,00	€ 100.000,00
m) Communicatie	€ 131.500,00	€ 50.000,00		€ 181.500,00
n) Vrije ruimte	€ 132.654,50			€ 132.654,50
o) Nog te programmeren	€ 20.630,68	€ 550.055,35	€ -175.000,00	€ 395.686,03
v) Uitvoeringsorganisatie	€ 1.271.513,52	€ -338.000,00		€ 933.513,52
w) Overige kosten LIFE-IP	€ 44.476,80			€ 44.476,80
y) Living Lab vitale bodem	€ 50.190,50			€ 50.190,50
z) Gebiedsanalyse	€ 30.580,00			€ 30.580,00
Eindtotaal	€ 7.274.311,00	€ -	€ 83.220,00	€ 7.357.531,00

Tabel 6 - Meerjarenbegroting

Deelproject	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	Eindtotaal
a) Biodiversiteitsmonitor	€ 25.740	€ 140.125	€ 1.883.178	€ 1.640.348	€ 209.873	€ 192.890		€ 4.092.155
b) Zonne-energie op daken		€ 12.375		€ 12.375				€ 24.750
c) Duurzame gronduitgifte		€ 29.600	€ -		€ 15.000			€ 44.600
d) Agroforestry		€ -	€ 49.202	€ 116.550	€ 264.048	€ 50.800		€ 480.600
e) Ecosysteemdiensten		€ 12.000	€ 31.400	€ -	€ 131.850			€ 175.250
f) Initiatieven uit de samenleving			€ 6.884	€ 179	€ 115.437			€ 122.500
g) Markt: retail consument		€ 390	€ 27.016	€ 108.147	€ 114.447			€ 250.000
h) Gemeenten in Van Gogh NP			€ 4.075	€ -				€ 4.075
i) Gebiedsinitiatieven en -trajecten				€ -	€ 120.000			€ 120.000
k) Verduurzaming intensieve (plantaardige) teelten			€ 18.150	€ 6.050	€ 150.800			€ 175.000
l) Monitoren BDM en AF				€ 39.946	€ 10.055	€ 50.000		€ 100.000
m) Communicatie	€ 1.500	€ 1.907	€ 17.763	€ 55.366	€ 84.965	€ 20.000		€ 181.500
n) Vrije ruimte		€ -	€ -	€ 0	€ 127.099	€ 5.556		€ 132.655
o) Nog te programmeren				€ -0	€ 395.686			€ 395.686
v) Uitvoeringsorganisatie	€ -	€ 152.196	€ 353.485	€ 26.327	€ 264.386	€ 137.119		€ 933.514
w) Overige kosten LIFE-IP					€ 26.686	€ 8.895	€ 8.895	€ 44.477
x) boeren adviseren boeren			€ -					€ -
y) Living Lab vitale bodem			€ 50.191					€ 50.191
z) Gebiedsanalyse		€ 21.070	€ 9.510					€ 30.580
Totaal	€ 27.240	€ 369.663	€ 2.450.854	€ 2.005.287	€ 2.030.331	€ 465.261	€ 8.895	€ 7.357.531

De Brabantse biodiversiteitsmonitor melkveehouderij is ontwikkeld onder de vleugels van Brabants Bodem. In 2022 heeft het project een zodanige financiële impuls gekregen dat we in 2023 gaan bekijken wat dit betekent voor de biodiversiteitsmonitor als project: blijft het onderdeel van Brabants Bodem, of wordt het een eigenstandig project, met eigen governance? In dat laatste geval betekent dat ook e.e.a. voor de governance van Brabants Bodem, met het oog op de zoektocht naar een nieuwe voorzitter. We bezien in 2023 of en hoe we de governance van Brabants Bodem aanpassen naar aanleiding van de ontwikkelingen rondom de BBM.

[illegible]

Stuurgroep

Taken:

- Is eindverantwoordelijk voor de voortgang, resultaten en financieel beheer en neemt hierover besluiten;
- Stelt jaarlijks het werkplan en begroting vast;
- Zorgt voor afstemming tussen partners (planning, stapeling van doelen, stroomlijnen van geldstromen en instrumenten). Leden van de stuurgroep zorgen voor afstemming binnen de eigen organisatie;
- Zorgt voor afstemming met de andere activiteiten binnen Van Gogh Nationaal Park;
- Zorgt ervoor dat belemmeringen die de voortgang bemoeilijken worden opgelost.

Samenstelling:

- Joris Hogenboom (Directeur Brabants Landschap), Hendrik Hoeksema (ZLTO), Femke Dingemans (directeur BMF), Mariska Harte (Ministerie van LNV), Elies Lemkes-Straver (Gedeputeerde Provincie Noord-Brabant), Vincent Lokin (Waterschap de Dommel), Alwijn ten Cate (Waterschap Brabantse Delta), Rick Grashoff (Wethouder Gemeente Tilburg), Ger de Weert (Wethouder Gemeente Etten-Leur), Michiel Hardeman (Directeur Food & Agri, Rabobank Midden-Brabant), Ilse de Groot (Brabant Water), *vacature* (onafhankelijk voorzitter), Geert-Jan van Schijndel (onafhankelijk penningmeester, waarnemend voorzitter);
- Lex Huijbers (Voorzitter Agrarisch Collectief Midden Brabant), Jack Verhulst (Netwerk Goed Boeren), Anneke Boezeman (directeur Van Gogh NP) zijn adviserend lid;
- Peter Ketelaars (Waterschap Aa en Maas) en Esther Groenenberg (Waterschap Rivierenland) zijn agendalid;
- De projectmanager (Jan Buys) is secretaris;
- Rik Grashoff en Ger de Weert verwoorden de opvattingen en positie van de overige gemeenten, Joris Hogenboom voor de overige terreinbeheerders;
- De Stuurgroep komt ten minste twee keer per jaar bij elkaar. De voorzitter en secretaris stellen de agenda op.

Dagelijks Beraad

Taken:

- Het Dagelijks Beraad (DB) is vanuit de stuurgroep het 'dagelijks bestuur' en handelt namens de stuurgroep;
- Het DB is het eerste aanspreekpunt voor de projectmanager. Deze rapporteert aan het dagelijks beraad dat op zijn beurt rapporteert aan de stuurgroep.
- Het DB toetst het concept-werkplan en begroting voordat deze aan de stuurgroep worden aangeboden;
- De projectmanager (Jan Buys) is secretaris;
- Komt bijeen wanneer het DB of de projectmanager dat noodzakelijk achten, of ten minste twee weken voorafgaand aan een Stuurgroep bijeenkomst.

Samenstelling:

- Joris Hogenboom (Brabants Landschap), Herman Heuver (ZLTO), Femke Dingemans (BMF), Martien van Bavel (Provincie Noord-Brabant), Vincent Lokin (Waterschap de Dommel), *vacature* (onafhankelijk voorzitter, tevens eerste aanspreekpunt voor de projectmanager Jan Buys), Geert-Jan van Schijndel (onafhankelijk penningmeester).
- De projectmanager (Jan Buys) is secretaris.

Rol provincie Noord-Brabant

De provincie Noord-Brabant is voor de belangrijkste financiers (LNV via IBP Vitaal Platteland, Europese Unie via LIFE IP) verantwoordelijk voor de besteding van de beschikbaar gestelde budgetten. Deze komen beschikbaar via de provinciale begroting. De provincie draagt er zorg voor dat de besteding van deze gelden rechtmatig gebeurt op basis van de werkwijze en protocollen van de provincie. Dat betekent ook dat de provincie de financiële verplichtingen (opdrachten, subsidies) aangaat binnen die kaders. De inhoudelijke sturing op de inzet van de gelden ligt (via het Dagelijks Beraad) bij de stuurgroep (waar de provincie in is vertegenwoordigd), vastgelegd in het werkplan. De vertegenwoordiger van de provincie in het Dagelijks Beraad (Martien van Bavel) is namens GS gemandateerd om financiële verplichtingen aan te gaan en toetst deze op rechtmatigheid. De projectmanager is verantwoordelijk voor het binnen de kaders van het werkplan voorbereiden en (doen) uitvoeren van deze besluiten en zorgt er voor dat de penningmeester volledig en tijdig geïnformeerd is over de inzet van gelden.

Projectmanager Brabants Bodem

Jan Buys

Taken:

- Dagelijkse aansturing van de uitvoering van projectplan Brabants Bodem;
- Aansturen van het uitvoeringsteam;
- Opstellen jaarlijks werkplan en begroting ter vaststelling in de Stuurgroep;
- Verzorgt het financieel beheer;

- Periodieke afstemming met het Dagelijks Beraad;
- Secretaris van de Stuurgroep en Dagelijks Beraad (geen lid).

Uitvoeringsteam

Taken:

- Onder leiding van de projectmanager uitvoeren van het projectplan Brabants Bodem 2020 en van de besluiten van de Stuurgroep;
- Regie voeren op deelprojecten van het werkplan.

Samenstelling:

- Onafhankelijke projectleiding (Jan Buys, projectmanager, Jacomien den Boer, assistent projectmanager);
- Dorieke Goodijk (projectleider a.i. biodiversiteitsmonitor), Hidde Hoetink (ZLTO), Joep van Overbeek (BMF), Martin Bouwman (Waterschap De Dommel), Carlo Braat (Brabants Landschap). Het team wordt in de (deel)projecten (tijdelijk) aangevuld met externe expertise voor tactische of strategische ondersteuning.

Reflectie en inspiratie

De partners van Brabants Bodem opereren ieder weer binnen hun netwerken met daarin spelers die van belang zijn voor het realiseren van de doelen van Brabants Bodem. Het is zaak vanuit deze netwerken reflectie te krijgen op onze activiteiten en inspiratie op te doen voor de uitvoering ervan. Bij de verschillende deelprojecten betrekken we de meest relevante spelers in de uitvoering en/of in de vorm van een klankbord.

In (vooralsnog) het laatste jaar in de looptijd van Brabants Bodem, 2024, organiseren we in kwartaal 3 een zgn. 'Oogstdag' voor Brabants Bodem, waarvoor we het bredere netwerk van Brabants Bodem uitnodigen. Op deze dag presenteren we de opbrengst van Brabants Bodem als geheel, om deze zo breed onder de aandacht te brengen bij de relevante partijen binnen en buiten Brabant, en om de resultaten van Brabants Bodem te doen bekijken.

10. Organisatorische en financiële risico's

Als uitvoeringsteam Brabants Bodem gaan we graag goed voorbereid aan de slag. Daarbij is het belangrijk om niet alleen kansen en mogelijkheden te zien, maar ook alvast in kaart te hebben welke risico's de voortgang van het project kunnen hinderen. Bij de selectie van de risico's speelt de kans mee dat het risico optreedt (groot), de impact (groot) en of er, vanuit het project, mogelijkheden zijn de impact te beperken.

Financieel

Onverhoopte overschrijding van de budgetten voor deelprojecten kunnen niet meer worden opgevangen vanuit de vrije ruimte en/of nog te programmeren middelen.

- Deelprojecten ruim begroten en offertes / uitvoeringsplannen scherp beoordelen op realisme van de geraamde kosten;
- Goede monitoring van de verplichtingen en uitgaven en de risico's op overschrijding.

Personele risico's

Vertraging van het project Brabants Bodem doordat het uitvoeringsteam onvoldoende uren levert.

Dit kan door ziekte of ander werkzaamheden.

- De projectmanager kan de leden van het dagelijks beraad aanspreken op de volledige bemensing van het uitvoeringsteam. Dit onderdeel komt met regelmaat op de agenda van het DB.

Organisatorische opzet botst met dynamisch programmeren

Een werkplan met deelprojecten en doelen biedt te weinig flexibiliteit om dynamisch te anticiperen op nieuwe kansrijke projecten.

- De projectmanager heeft met zijn team vrije ruimte gereserveerd in de begroting van het werkplan zodat snelle besluitvorming en bijsturing mogelijk blijven. Verantwoording over dit budget gaat achteraf naar het dagelijks beraad en stuurgroep.

Gewenste transitie botst met autonome ontwikkeling

In Van Gogh NP werken we samen aan de transitie van de landbouw. Deze transitie vraagt een structurele verandering die het resultaat is van op elkaar inwerkende en elkaar versterkende ontwikkelingen. Tal van samenhangende 'systeeminnovaties' zijn nodig: vernieuwingen op het niveau van technologieën, regels en organisatievormen. Brabants Bodem is gericht op de noodzakelijke vernieuwing van met name organisatievormen die de transitie van de landbouw in het Van Gogh NP ondersteunen en versnellen, niet op technologische vernieuwing of aanpassing van regels. Om de risico's te beperken wordt:

- Verwachtingsmanagement naar alle actoren waarbij de boodschap is dat het volbrengen van de gewenste transitie zal langere tijd zal vragen, langer dan de looptijd van Brabants Bodem;
- Om transitie tot stand te brengen moeten projecten meer opleveren dan een los resultaat. Ze moeten bijdragen aan een beweging of beweging op gang brengen. Het kan zo zijn dat de (kwaliteit van de) deelprojecten niet bijdraagt aan de gewenste transitie. De klankbordgroep wordt specifiek gevraagd of het pakket aan deelprojecten de transitie stimuleert. Bij de selectie van de deelnemers van de klankbordgroep wordt ook gezocht naar partijen/ deelnemers die zicht hebben op transitieprocessen. Ook de lerende evaluatie of de IBP werkplaatsen kunnen we benutten om scherp te zijn op deze vraag.

Verdienmodel voor agrariërs

Het is op dit moment een roerige periode binnen de agrarische sector, in het bijzonder in de melkveehouderij. Het kan zijn dat de agrariërs 'de hakken in het zand zetten' en op dit moment geen nieuwe uitdaging aan willen gaan.

Het project beoogt een palet aan verdienmodellen te ontwikkelen voor agrariërs die een bijdrage leveren aan een aantal in het projectplan beschreven doelen. Hierbij wordt gekeken naar vergoedingen voor ecosysteemdiensten, betere vergoeding voor producten, extra grond vanuit overheden en natuurorganisaties en beleidsruimte of ruimte in wet- en regelgeving. De vergoedingen voor huidige ecosysteemdiensten mogen niet hoger zijn dan de gederfde inkomsten omdat anders sprake kan zijn van staatssteun. De grote uitdaging is echt een nieuw verdienmodel te ontwikkelen dat perspectief biedt aan de melkveehouders om boer te blijven in het gebied.

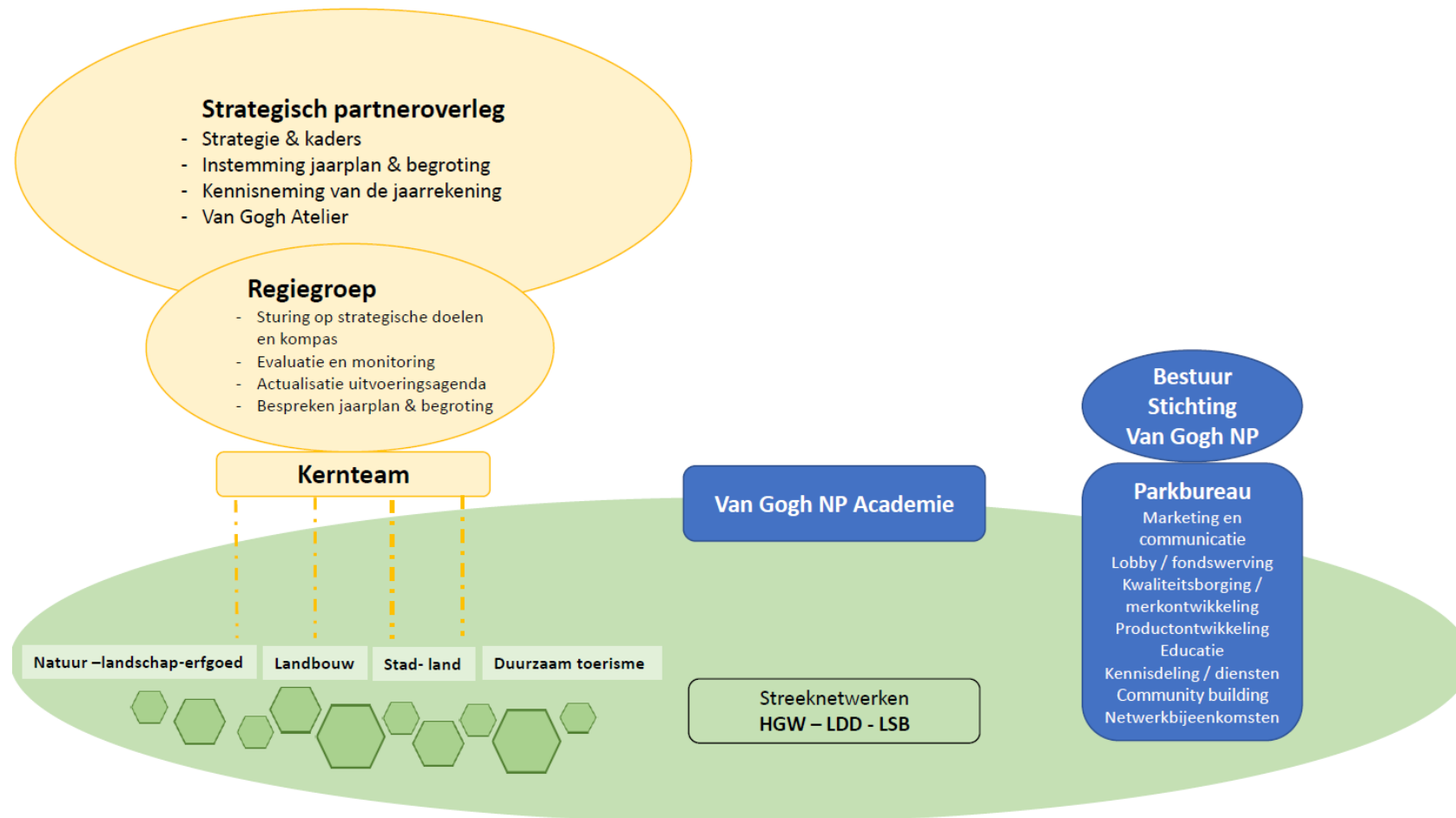
Bijlage 1 – Uitvoeringskosten Brabants Bodem

Jaarlijkse kosten inzet uitvoeringsteam							
	dgn/ wk	Weken in 2020	Dagen totz	uren totaal (8/dag)	Uurtarief excl. BTW	Totaal	
Uitvoeringsorganisatie							
Jan Buys - Projectmanager	2	44	88	688	€ 70	€ 48.071	uurtarief LIFE, 60% LIFE, 40% LNV
Jan Buys - Projectmanager	2			392	€ 83	€ 32.520	uurtarief PNB, 100% LNV
Jacomien den Boer - assistent proje	1	44	44	352	€ 107,50	€ 37.840	
Brabants Landschap - Carlo Braat	1	44	44	352	€ 107,50	€ 37.840	
BMF - Vacature	1	44	44	352	€ 107,50	€ 37.840	
ZLTO - Hidde Hoetink	1	44	44	352	€ 107,50	€ 37.840	
PNB - vacature	2			600	€ 64	€ 38.412	uurtarief LIFE, 60% LIFE, 40% PNB
PNB - ondersteuning LIFE IP	0,25			88	€ 57	€ 5.001	uurtarief LIFE, 60% LIFE, 40% PNB
WS - Martin Bouwman	1	44	44	352	€ -	€ -	
Totaal uitvoeringsorganisatie per jaar					Excl. BTW	€ 275.364	
Gefinancierd uit LIFE						€ 54.890	
Gefinancierd uit LNV-SPUK						€ 170.588	
Gefinancierd uit OKB - PNB						€ 49.886	deze laten we buiten de begroting Brabants Bodem

De onafhankelijke voorzitter en penningmeester ontvangen ieder een jaarlijkse vergoeding voor hun inzet van respectievelijk € 7.200 en € 3.960.

Bijlage 2 – Governance Van Gogh NP

Bijlage 3 - Opbrengst en vervolg Strategiedag

Voorstel

1. Kennis nemen van het concept verslag van de Strategiedag Brabants Bodem.
2. Instemmen met de vervolgaanpak zoals verwoord in deze notitie.

1. Verslag

[Bijgaand het verslag zoals opgesteld door Harm Blanken en Susan Martens van Bureau ZET.]

Met een dag vol goede gesprekken en discussies hebben we als partners van Brabants Bodem ons gezamenlijke beeld van Brabants Bodem weer opgefrist en scherp gesteld met op punten nieuwe / aangescherpte accenten. De partners staan vol achter het project, de samenwerking en de ambitie er een beklijvend succes van te maken. Hierna geven we puntsgewijs aan welke accenten en acties er voort komen uit de strategiedag.

2. Vervolg

Hieronder lichten we de (in het middagdeel) besproken punten kort toe en geven we aan welke acties (→) hier uit voortvloeien.

Procedure

Onderstaande tekst is, na bespreking en (al dan niet aangepast) vaststellen in deze Stuurgroep een **addendum** op het lopende werkplan 2022 en daarmee richtinggevend voor de activiteiten binnen Brabants Bodem. Bij het opstellen van het werkplan 2023 verwerken we e.e.a. in het nieuwe werkplan.

Rol en positie Brabants Bodem

Brabants Bodem is een *ontwikkelomgeving* waarin we bouwstenen die bijdragen aan een goed verdienmodel voor duurzaam producerende agrarische ondernemers (in Van Gogh Nationaal Park) ontwikkelen en praktijkrijp (proberen te) maken. Praktijkrijp wil zeggen dat het de rol van Brabants Bodem is te bewerkstelligen dat de relevante actoren (partners binnen Brabants Bodem, maar ook andere) ervoor zorgen dat de bouwstenen toegepast kunnen blijven worden. Brabants Bodem is daarmee niet verantwoordelijk voor het realiseren van de transitie in de landbouw / het landelijk gebied. Wel is het verantwoordelijk voor het aandragen van bouwstenen voor die transitie.

Brabants Bodem richt zich zo op (het bewerkstelligen van veranderingen gericht op verduurzaming en perspectief in) het systeem van landbouw en voedselproductie. Daarmee onderscheiden we ons van de GGA, waarin oplossingen in concrete gebieden worden gezocht en geïmplementeerd. Uiteraard kunnen en moeten de bouwstenen die Brabants Bodem oplevert daaraan bijdragen.

Brabants Bodem richt zich op landbouw en voedselproductie als geheel. Vanuit de voorgeschiedenis, de opgaven voor natuur, water en landschap en het huidige grondgebruik in Van Gogh NP ligt er een accent op de melkveehouderij. We zetten de ingezette verbreding naar andere grondgebonden veehouderij en plantaardige teelten door (zie hierna), waarbij we boom- en

sierteelten vooralsnog buiten beschouwing laten omdat het project Versailles van het Noorden zich al op deze sector(en) richt.

Brabants Bodem richt zich op een brede groep agrariërs. We richten onze activiteiten zo in dat ze uitnodigend en toegankelijk zijn voor een brede groep ondernemers die stappen willen zetten richting duurzame bedrijfsvoering. De opzet van de BBM is hiervan een goed voorbeeld: een lage instap en een aanpak en systematiek die uitnodigt tot verbetering en deze vervolgens belooft. Hier hoort ook het ondersteunen van koplopers bij, juist de wisselwerking tussen beide groepen leidt tot progressie en tot waardering van de koplopers. Vraag is wel of we dit aspect op dit moment voldoende vorm hebben gegeven binnen Brabants Bodem.

Werkgebied van Brabants Bodem is primair Van Gogh NP (want daar groeit iets moois....) maar waar gewenst en zinvol is heel Brabant werkgebied, zoals nu al bij de Brabantse Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij.

- ➔ Vanuit deze positionering is het nodig systematisch na te gaan waar er mogelijkheden liggen om de opbrengst van Brabants Bodem te doen beklijven en of we al voldoende doen (daarbij in acht nemend wat we vanuit Brabants Bodem wel en niet kunnen) om dit te bewerkstelligen. Waar dit niet het geval is formuleren we aanvullende acties. Het uitvoeringsteam voert deze analyse in de tweede helft 2022 uit en formuleert de eventueel benodigde aanvullende acties.
- ➔ Het uitvoeringsteam gaat met de vertegenwoordigers van boeren in de stuurgroep na of de binding met / betrokkenheid van een brede groep ondernemers op een voldoende niveau zit en zo nee welke aanvullende acties nodig zijn.

Intensieve teelten

Binnen de mogelijkheden van het huidige programma van Brabants Bodem zetten we primair in op het uitlichten van bestaande aansprekende praktijken van duurzame teelten, met een accent op biodiversiteit en water- en bodembeheer. Verbreding en verdieping daarvan vergt aanvullend budget (Spoor 2 Van Gogh NP) en samenwerking met andere projecten binnen en buiten Van Gogh NP zoals de Biodiversiteitsmonitor Akkerbouw, Boerderij van de Toekomst (in Reusel), Bodem Up, Brabant Bemest Beter en de landelijke projecten rond KPI-ontwikkeling.

- ➔ Doorzetten ingeslagen koers in werkplan en spoor 2 Van Gogh NP.

Kosten ecosysteemdiensten

Om boeren zo goed mogelijk te (kunnen laten) belonen voor het faciliteren van ecosysteemdiensten is het wenselijk een goed beeld te hebben van de economische waarde van ecosysteemdiensten. Welke (maatschappelijke) kosten worden vermeden door verduurzaming van de landbouw en zouden dus naar de 'voorkant' gebracht kunnen worden als beloning voor de diensten die van duurzame landbouw zo levert. Daarvan hebben we nog onvoldoende beeld. Oftewel, wat zijn de totale opbrengsten van ecosysteemdiensten voor heel Noord-Brabant en welke partijen kunnen die vertalen in beloningen (belasting? productprijs? etc.)? En vervolgens: hoe dit te bewerkstelligen, wat is een zo concreet mogelijk handelingsperspectief?

- ➔ Binnen het deelproject ecosysteemdiensten brengen we dit in beeld cq geven we opdracht dit beeld op te stellen. Als de eventueel hiermee gepaard gaande kosten niet meer passen binnen het budget voor dit deelproject dekken we ze vanuit de vrije ruimte.

Duurzame businesscase

Het is wenselijk om een breed beeld te krijgen van de mogelijkheden voor ondernemers om de business case van duurzame landbouw te verbeteren. Aan de opbrengstenkant (belonen ecosysteemdiensten, vergoedingen voor groenblauwe diensten, vermarkting duurzame productiemethode (landschapsboeren), betere productprijs (label), diversificatie inkomstenstromen), maar ook aan de kostenkant (terugdringen kosten externe input, betere gezondheid dieren en gewassen etc.). Vanuit dit beeld kunnen we gericht bouwstenen voor

verbetering van de business case identificeren en waar nodig actie ondernemen om die in de praktijk te doen beklijven. We gaan al samenwerken met Wij.land, in eerste instantie bij het ontwikkelen een tool voor boeren om hun bedrijf te analyseren.

- ➔ Het uitvoeringsteam gaat na wat er aanvullend nodig is om het gewenste beeld compleet genoeg te krijgen en formuleert op basis daarvan als het nodig is voorstellen voor aanvullende stappen.

Duurzame gronduitgifte

Vraag is of dit project nu afgerond is of dat er nog een opgave ligt. Doen alle (groot)grondbezitters nu mee? Wordt het instrument voldoende toegepast in GGA-processen?

- ➔ Het Dagelijks Beraad maakt later dit jaar op basis van een korte tussenevaluatie vanuit het uitvoeringsteam de balans op.

Verbinden boer en burger (via voedselbossen)

Verbinden boer en burger is een onderdeel van Brabants Bodem dat nog in de kinderschoenen staat. Er komt een voorstel voor samenwerking met Aardpeer rond financiering van duurzame landbouw door crowd funding en we de samenwerking met Urgenda krijgt zo mogelijk een vervolg of verbreding. En mogelijkheid voor verdere invulling ligt wellicht in een combinatie met het project Agroforestry en door aan te sluiten bij het Koepelplan Voedselbossen. Binnen Agroforestry is nog budget voor aanvullende activiteiten.

- ➔ Het uitvoeringsteam gaat na of en hoe dit tot succesvolle uitvoering gebracht kan worden. Naar aanleiding van de inleiding door Harry te Riele ontstond het idee om 'Tilburgtafels' in te zetten om burgers te betrekken bij verduurzaming van de landbouw in Van Gogh NP.
- ➔ Het uitvoeringsteam onderzoekt dit verder, samen met het bureau van Van Gogh NP omdat richting het bredere publiek Van Gogh NP een herkenbaarder afzender / vragensteller is dan Brabants Bodem. En omdat het ook om andere onderwerpen dan verduurzaming landbouw kan gaan.

Rol en betrokkenheid gemeenten

Het blijkt moeilijk gemeenten intensief te betrekken bij Brabants Bodem. Dat hangt niet in het minst samen dat Brabants Bodem vooral op systeemniveau bezig is. Dat maakt dat er lang niet altijd voldoende concrete aanknopingspunten zijn voor gemeenten. In het project duurzame gronduitgifte liggen die er wel en zijn ze goed benut. Ook bij het project Agroforestry zijn er aanknopingspunten, zo kan een deel van de door een gemeente gewenste landschappelijke ontwikkeling ingevuld worden met agroforestry.

Het is wat verwarrend dat betrokkenheid gemeenten nu als een project in het werkplan staat. Het is meer een onderdeel van de communicatie: gemeenten goed informeren over wat Brabants Bodem doet en biedt en omgekeerd ophalen wat er aan behoeften en ideeën leeft bij gemeenten die kunnen bijdragen aan de uitvoering van Brabants Bodem.

Rol- en taakverdeling Stuurgroep en Dagelijks Beraad

In de voorbereidende interviews kwam naar voren dat niet voor iedereen de rol- en taakverdeling tussen Stuurgroep en Dagelijks beraad helder en logisch zijn. Tijdens de strategiedag is dit niet inhoudelijk besproken. Afsproken is dat de huidige rol- en taakverdeling, zoals vastgesteld door de Stuurgroep in juni 2021, geagendeerd wordt in het Dagelijks Beraad om te bezien of en waar er verbeteringsmogelijkheden zijn. Dit gebeurt in de eerstvolgende bijeenkomst van het Dagelijks beraad (september 2022). De bevindingen komen terug in de volgende bijeenkomst van de Stuurgroep (november 2022).